

Komparativna analiza triju hrvatskih komedija na razmeđu osamnaestog i devetnaestog stoljeća

Furjan, Lara

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:188129>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Lara Furjan

**Komparativna analiza triju hrvatskih komedija
na razmeđu osamnaestog i devetnaestog stoljeća**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Lara Furjan
Matični broj: 0009073953

Komparativna analiza triju hrvatskih komedija na razmeđu osamnaestog i devetnaestog stoljeća

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. Irvin Lukežić

Rijeka, rujan 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Komparativna analiza triju hrvatskih komedija na razmeđi osamnaestog i devetnaestog stoljeća* izradila samostalno pod mentorstvom dr. Irvina Lukežića.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Lara Furjan

Potpis

Furjan L.

SADRŽAJ:

UVOD	1
1. POVIJESNI KONTEKST	3
2. HRVATSKA DRAMSKA KNJIŽEVNOST KRAJEM OSAMNAESTOGA STOLJEĆA .	6
3. HRVATSKO KAZALIŠTE OSAMNAESTOGA STOLJEĆA	8
4. KOMPARATIVNA ANALIZA DRAMSKIH TEKSTOVA	11
4. 1. O autorima i uvjetima nastanka drama.....	12
4. 2. Problematika proučavanja nastanka i izdanja dramskih tekstova	14
4. 3. Tematika i sadržaj dramskih tekstova	16
4. 4. Uzori i poticaji dramskim tekstovima	18
4. 5. Prosvjetiteljske ideje u dramskim djelima	21
4. 6. Struktura i kompozicija dramskih tekstova.....	26
4. 7. Uloga likova u dramskim tekstovima.....	30
4. 8. Jezik i stil dramskih tekstova	34
4. 9. Oznake generičke pripadnosti dramskih tekstova.....	37
4. 9. 1. Komično u komedijama	39
4. 10. Dokumentarnost i vjerodostojnost kao osobine dramskih tekstova	43
4. 11. Ukazivanje na društvene probleme kroz dramske tekstove	46
4. 12. 1. Praznovjerje.....	46
4. 12. 2. Društveni poroci i moralne vrijednosti.....	47
4. 12. 3. Obiteljski odnosi	49
ZAKLJUČAK	51
POPIS LITERATURE	53
SAŽETAK.....	56
Comparative analysis of three Croatian comedies at the turn of the 18th century and 19th century.....	57

UVOD

Povjerenje u razum, rad pojedinca za opće dobro, vjera u napredak i znanost, samo su neke od odrednica osamnaestoga stoljeća koje možemo shvatiti kao intelektualni pokret s ciljem upoznavanja zajednice ljudi s dosezima ljudskog znanja. Općenito prevladava mišljenje da je književnost tijekom osamnaestoga stoljeća nekako zamrla, ne samo na hrvatskim prostorima, već i na širem europskom prostoru, stoga ne čudi kako se to doba naziva nepoetičnim. Književnicima je bilo važnije prenijeti znanje u pjesmi ili drami nego savršeno i poetički oblikovati izraz. Prosvjetiteljske namjere nadilazile su književne potrebe, pa se autori okreću djelovanju za opće dobro i napredak društva.

Književnost osamnaestoga stoljeća je izuzetno kompleksna u Hrvatskoj, naročito zbog razjedinjenosti hrvatskih zemalja i pripadnosti hrvatskih prostora pod stranim državama, što je uzrokovalo da se hrvatski prostori literarno, politički, ekonomski i društveno različito razvijaju. Najveći problem je jezik na kojem nastaju brojna književna djela, pa se tako u sjevernoj Hrvatskoj i dalje njeguje latinski jezik kao jezik znanosti i kulturnog života, dok se na prostoru Dubrovačke Republike, samostalne političke tvorevine, rabio narodni jezik još od šesnaestoga stoljeća.

Primarni problem u proučavanju hrvatske komediografske književnosti s kraja osamnaestoga stoljeća predstavlja razjedinjenost hrvatskih zemalja, stoga je nemoguće govoriti o postojanju jedinstvenog sustava dramske književnosti druge polovice osamnaestoga stoljeća u Hrvatskoj. Zato hrvatsku dramsku književnost s kraja osamnaestoga stoljeća treba proučavati u povijesnim okvirima unutar čijih zemalja se razvila dubrovačka, slavonska i kajkavska komediografija. Cilj ovog rada bio je usporediti komediografska djela Tituša Brezovačkog, Vlahe Stullija te anonimnog autora jedne slavonske svjetovne drame, kao i utvrditi tematske, jezično-stilske i idejne razlike među dramama s obzirom na prostornu odvojenost i pripadnost autora nekoj hrvatskoj regiji. Rad se bavi analizom drama *Matijaš grabancijaš dijak*, *Kate Kapuralica* i *Prikaza iliti komedija*. Rad donosi povijesni pregled hrvatskih prostora s kraja osamnaestoga stoljeća s obzirom na pripadnost tuđinskoj državi, te kako je to utjecalo na književni razvoj hrvatskih prostora.

U radu će se prikazati osnovne značajke kajkavske, slavonske i dubrovačke književnosti s naglaskom na komediografiju i razvoj kazališta s kraja osamnaestoga stoljeća. Zatim će uslijediti komparativna analiza kroz koju će se najprije predstaviti autori, književni uvjeti i okolnosti pod kojima drame nastaju. U radu će se predstaviti problematika proučavanja starijih

tekstova dramske književnosti, a onda i sadržajno-tematska podloga dramskih tekstova. Rad analizira i uspoređuje književne poticaje i uzore dramskim djelima, zastupljenost prosvjetiteljskih ideja i određuje generičku pripadnost dramskih tekstova. U radu će se usporediti jezično-stilska različitost dramskih tekstova, analizirati struktura i kompozicija dramskih djela, odrediti komični elementi, osobine i značajke dramskih djela, te naposljetku iznijeti problematika dramskih djela. U radu će se prikazati sličnosti i razlike među spomenutim djelima, kako je tadašnje političko i društveno stanje utjecalo na stvaranje dramskih tekstova, te jesu li drame ispunila osnovnu prosvjetiteljsku ideju i obrazovale čitatelje.

Autore je povela osamnaestostoljetna ideja prosvjećivanja narodne sredine kako bi ukazali na ljudske mane i poroke koji koče opći razvoj i društveni napredak. Stoga je cilj ovog rada utvrditi postojanje sličnog ili istog mentalnog sklopa među autorima koji su živjeli na tri različita hrvatska područja odijeljena pripadnošću različitim državnim sustavima. Dakle, iako su autori pripadali različitim država, stvorili su komedije koje su nastojale proširiti prosvjetiteljske ideje među pukom i ukazati na stvarno stanje zagrebačke, slavonske i dubrovačke sredine.

Za izradu diplomskog rada, odabrala sam sljedeći pristup istraživanju. Istraživanje je krenulo od odabira teme i određivanje cilja istraživanja. Zatim je uslijedilo planiranje istraživanja, prikupljanje literature i sustavno proučavanje izabrane teme kroz odabranu literaturu. Nakon toga, slijedila je organizacija prikupljenih podataka, analiza i obradom podataka iz literature. Rad će uglavnom iznositi tuđe spoznaje i doprinose hrvatskoj komediografiji s kraja osamnaestoga stoljeća, no isto tako, usporedbu spoznaja i donošenje zaključaka na temelju pročitane literature.

U svom završnom radu *Kajkavska književnost 18. stoljeća*, pokušala sam sustavno prikazati književne doprinose sjeverne Hrvatske jer i sama dolazim iz tog područja. Diplomski rad nastoji prikazati komediografski odnos i podudarnosti sjeverne, slavonske i dubrovačke sredine tijekom osamnaestoga stoljeća, a ljubav prema starijoj dramskoj književnosti, potaknula me na razmišljanje o mogućim dodirnim točkama dramaturgije razdijeljenih hrvatskih prostora i potaknula na istraživanje.

1. POVIJESNI KONTEKST

Prilikom proučavanja hrvatske komediografije s kraja osamnaestoga stoljeća, važno je predstaviti hrvatski prostor u povijesnom kontekstu toga doba. Naime, drame koje će se predstaviti u ovom radu, nastale su na području triju različitih povijesnih regija hrvatskog prostora koji je tada bio odvojen pripadnošću različitim državama, stoga ne čudi kako je pripadnost pod tuđu vlast utjecala na razvoj književnosti na hrvatskim prostorima.

Prostor sjeverne Hrvatske unutar kojeg je djelovao Tituš Brezovački, određuje dugogodišnja teritorijalna pripadnost Habsburškoj Monarhiji. Civilna Hrvatska je naziv za povijesnu regiju koju tijekom osamnaestoga stoljeća čine svega tri županije, varaždinska, zagrebačka i križevačka. Za vrijeme vladavine cara Josipa II. ukinuto je kmetstvo i pokrenute su razne reforme, od kojih je najvažnija reforma školstva iz 1774. godine čime osnovno školstvo postaje obveza.¹ Time su pravo na obrazovanje stekla sva djeca bez obzira na stalešku, etničku i spolnu pripadnost s ciljem povećanja pismenosti među stanovništvom. Car je organizirao seminare na kojima su se učile prirodne znanosti, teologija, poljoprivreda i matematika kako bi se popravila kvaliteta života i iskorijenilo praznovjerje o čemu nas izvještava Tituš Brezovački. Trudio se popraviti kvalitetu života, pa je krajem osamnaestoga stoljeća na prostoru sjeverne Hrvatske krenulo pretvaranje hospicija u bolnice, što spominje Tituš Brezovački u komediji *Matijaš grabancijaš dijak*. Vladavina Josipa II. obilježena je brojnim reformama, čime su se značajno popravile prilike seljaka, a radikalno promijenili odnosi cara, plemstva i Crkve. Naime, car je nastojao poticati vjersku toleranciju te provesti sekularizaciju, čime je izazvao nezadovoljstvo crkvenih dostojanstvenika. Car je reformama stvarao centraliziranu habsburšku s jakom središnjom vlasti unutar koje bi vrijedili isti zakoni i prava za sve podanike, što je u skladu s prosvjetiteljskim idejama tog doba. Isto tako, smanjio je moć plemstva tako što je seljacima dopustio slobodu selidbe, a onda poreznom reformom smanjio prihode plemićima, zato ne čudi kako je broj nezadovoljnih plemića rastao.²

Josipa II. naslijedio je brat Leopold koji je ukinuo reforme i pokušao stabilizirati odnose svih naroda unutar Monarhije, naročito ogorčenih ugarskih i hrvatskih plemića zbog provedenih reformi. Svjestan nezadovoljstva ugarskog i hrvatskog staleža, Leopold je pozvao Hrvatski sabor da sastavi prijedloge o kojima će se raspravljati na Ugarskom saboru. Tijekom rada

¹ Iveljić, Iskra (2010) *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam international, str. 15

² *U potrazi za mirom i blagostanjem (Biblioteka Povijest Hrvata; sv. 5)* (2013) Zagreb: Matica hrvatska, str. 18-20

Ugarskog sabora u Budimu, brojni hrvatski poklisari ostali su zatečeni ugarskom politikom koja je pokušala provesti mađarizaciju na teritorijalno malom prostoru hrvatske vlasti, pa se nakon toga brojni hrvatski intelektualci okreću obrani hrvatskih municipalnih prava. Slično je učinio Tituš Brezovački napisavši pjesmu na latinskom jeziku *Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, trium sororum recursus ad novum proregem C. I. Erdödy* u kojoj zahtjeva zaštitu i obranu hrvatskih municipalnih prava pred mađarskim interesima.³

Slavonija se tijekom sedamnaestoga stoljeća nalazila u rukama Osmanlija što je utjecalo na njezin politički, kulturni, društveni i ekonomski razvoj. Nakon što je Slavonija oslobođena 1691. godine, Osmanlije su potisnute iz slavonskog prostora.⁴ Tadašnji hrvatski staleži u Banskoj Hrvatskoj nadali su se da će oslobođeni prostor kao dio hrvatskih municipalnih prava biti uključen u prostor Banske Hrvatske i time postati podređen hrvatskoj banskoj upravi, međutim, Habsburška Monarhija je Slavoniju stavila pod upravu Beča. Punihi četrdeset godina nakon oslobođenja od Osmanlija, tražio se način kako urediti slavonski prostor, pa je na kraju Slavonija podijeljena na civilni i vojni dio. Civilni dio činile su tri županije, požeška, virovitička i srijemska koje su formalno bile pod upravom hrvatskog bana, no u stvarnosti pod upravom bečkog dvora. Vojna krajina bila je podijeljena na pukovnije i izravno podređena Beču.⁵ No, kako je Vojna krajina najprije nastala kao organizacija obrane protiv osmanlijskih osvajanja, s prestankom opasnosti, ostala je funkcionirati kao sustav obrane, ali i prostor jeftinog i lako dostupnog izvora vojnika koji su ratovali u interesu Habsburške Monarhije.

Krajem osamnaestoga stoljeća, prostor Slavonije postaje sastavnim dijelom Habsburške Monarhije, pa sve reforme koje se provode u Banskoj Hrvatskoj, postaju aktualne i u civilnom dijelu Slavonije. Međutim, Slavonija je i dalje zaostajala za dosezima europske kulture, o čemu svjedoči Reljković u epu *Satir iliti divlji čovik*, u kojemu opisuje primitivnost i neobrazovanost slavonskog svijeta koji na pragu prosvjetiteljskih ideja i dalje vjeruje u praznovjerja; spominje roditelje koji ne šalju djecu na školovanje i loše životne uvjete.⁶

Kao što su isusovci obavljali prosvjetnu ulogu na prostoru sjeverne Hrvatske, tako franjevci kao pastoralni djelatnici u ratom opustošenoj Slavoniji obavljaju odgojno obrazovnu funkciju. Prosvjetiteljske ideje prodiru i na slavonski prostor, što je vidljivo u slavonskoj anonimnoj svjetovnoj drami, o čemu će biti riječi kasnije.

³ Hećimović, Branko (1971) *Dva komediografa (Dvije komedije Tita Brezovačkog)*. Zagreb: Školska knjiga, str. 8

⁴ *U potrazi za mirom i blagostanjem (Biblioteka Povijest Hrvata; sv. 5)* (2013) Zagreb: Matica hrvatska, str. 4

⁵ *U potrazi za mirom i blagostanjem (Biblioteka Povijest Hrvata; sv. 5)* (2013) Zagreb: Matica hrvatska, str. 8

⁶ Maretić, Tomo (1994) *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Vinkovci: Slavonica, str. 67

Dubrovačka Republika je svoje granice oblikovala u prvoj polovici petnaestoga stoljeća unutar koje je vladao aristokratsko-republikanski sustav koji se ne mijenja do pada Republike. Upravni ustroj Dubrovčani su preuzeli od Mletačke Republike, pa je na čelu države bio dubrovački knez, a zakonodavnu ulogu preuzelo je Veliko vijeće, Senat i Malo vijeće koje je brinulo o unutarnjim poslovima.⁷ Dubrovačka Republika djelovala je kao svojevrsna komuna, vrlo zatvorena zajednica koja se na vanjskoj politici održala neutralnom različitim ugovorima i diplomatskim vezama kako bi zaštitila svoje trgovačke interese. Nije sudjelovala u ratovima, što ne znači da ratovi koji se vode u pograničnom području ne utječu na unutarnje stanje u državi. Međutim, nakon pada Mletačke Republike 1797. godine, Republika je postala okružena austrijskim teritorijem, što je otkrilo njezine slabosti. U konačnici, na početku devetnaestoga stoljeća, dolaskom Francuza, država je zapala u krizu, što je dovelo do pada Dubrovačke Republike 1806. godine.⁸ U tom ozračju društvenih i političkih promjena na kraju osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća, stvara dubrovački dramaturg Vlaho Stulli koji predstavlja najniže društvene slojeve u Dubrovniku za vrijeme krize, kada prodiru prosvjetiteljske ideje i kada se stanovnici dijele na frankofile i austrofile, a posebno se osvrće na krizu dubrovačke vlastele kao elitnog roda.

Temeljna značajka razvoja hrvatskih prostora tijekom osamnaestog stoljeća je razjedinjenost hrvatskih zemalja između tri države. Stoljeća podjarmljenosti usmjeravaju promjene koje dolaze među hrvatske krajeve te uvjetuju njihov razvoj. Slavonija se pokušavala oporaviti od osmanske vladavine koja je ostavila posljedice na kulturni razvoj stanovnika i zaostalost o kojoj nas izvještava Reljković, Banska Hrvatska je krajem osamnaestoga stoljeća podvrgnuta reformama i pokušajima modernizacije, dok se Dubrovačka Republika oslanjala na tradiciju i kontinuitet. Dakle, hrvatski krajevi su se razlikovali po uvjetovanosti političkim, pravnim, gospodarskim i društvenim čimbenicima koji su formirani u centrima moći država kojima su hrvatski prostori pripadali. Zato je važno poznavati okvirni povijesni kontekst hrvatske povijesti osamnaestoga stoljeća kako bismo razumjeli književnost kao literarni ostvaraj tog doba.

⁷ *U potrazi za mirom i blagostanjem (Biblioteka Povijest Hrvata; sv. 5)* (2013) Zagreb: Matica hrvatska, str. 365

⁸ Šetić Nevio, Trogrlić, Marko (2015) *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. Zagreb: Leykam International, str. 18

2. HRVATSKA DRAMSKA KNJIŽEVNOST KRAJEM OSAMNAESTOGA STOLJEĆA

U nastojanju da se osvijetle dosezi hrvatske dramske književnosti osamnaestoga stoljeća, ovaj rad usporedno prikazuje dramska ostvarenja i stanje književnosti krajem osamnaestoga stoljeća na području Dubrovnika, Slavonije i sjeverne Hrvatske.

Osnovna prosvjetiteljska ideja nalaže da čovjek samo razumom i slobodnim prosuđivanjem doći do ideje o zadaći i svrsi čovjeka kao pojedinca koji radi za opću dobrobit zajednice.⁹ Hrvatski dramatičari s kraja osamnaestoga stoljeća stvaraju komedije kojima potiču narod da kritički prosuđuju sebe i zajednicu, ukazuju na negativne društvene poroke sredine u kojoj borave kako bi se iskorijenilo loše, što je prisutno u sve tri komedije koje su predmetom komparativne analize ovog diplomskog rada. Takve prosvjetiteljske ideje utječu na književnost osamnaestoga stoljeća u kojemu je širenje korisnog znanja važnije nego pjesnički izraz.¹⁰ Dakle, književnici su preuzeli ulogu edukatori nastojeći obrazovati putem primjera, iskorijeniti neznanje i nepismenost, a proširiti okrug ljudske svijesti.

Tijekom šesnaestoga stoljeća procvjetala je dubrovačka dramska književnost, a dubrovački renesansni pisci stvarali su djela s refleksijama na svakodnevni život Dubrovčana na narodnom jeziku¹¹, dok je na prostoru sjeverne Hrvatske i Slavonije književnost na latinskom jeziku tek počela zadobivati svoje prvobitne obrise. Rezultati dramskih ostvarenja u Dubrovniku renesanse reprezentativni su za čitavo europsko literarno područje, dok su sjeverna Hrvatska i Slavonija u tom trenutku još uvijek stvarala pod domenom crkvenih škola i djela podređivala vlasti. No, tijekom osamnaestoga stoljeća dolazi do zanimljivog obrata, nekadašnje vrlo plodno dubrovačko stvaralaštvo zamire, dok se na sjeveru Hrvatske budi dramsko stvaralaštvo, a time i potreba za kazalištem.

U prvoj polovici osamnaestoga stoljeća komediografsko stanje u Dubrovniku obilježava pojačan interes za francuski jezik i književnost, ali i zastoja u dramskome radu. Nema izvornih i originalnih drama, nego većinom lokalizacija, preradbi i prijevoda Molièrea što je dokaz doticaja Dubrovnika s europskom kulturom.¹² Sjevernu Hrvatsku tijekom prve polovice osamnaestoga stoljeća obilježava stvaralaštvo na latinskom jeziku unutar crkvene domene, a Slavoniju oporavak od rata i osmanske vladavine nad tim prostorom.

⁹ Maretić, Tomo (1994) *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Vinkovci: Slavonica, str. 49-50

¹⁰ Kombol, Mihovil (1961) *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 341

¹¹ *Pometova družba: komediografija od Nalješkovića i Držića do danas* (1973). Zagreb: Društvo hrvatskih humorista, str.3-4

¹² Hećimović, Branko (1988) *Antologija hrvatske drame (Od srednjeg vijeka do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Znanje, str. 9

Dubrovačka dramska književnost zamirala je dolaskom talijanskih profesionalnih putujućih glumačkih družina, a posljednji pokušaji Dubrovčana Antuna Ferdinanda Putice, Vlahe Stullija i Marka Bruerovića da stvore izvornu dubrovačku komediju na narodnom jeziku, završili su neslavno i bez sljedbenika. U komedijama su oživjeli likove iz svakidašnjeg dubrovačkog gradskog života najnižih društvenih slojeva kako bi prikazali stvarnu sliku grada, te satiričnim prikazima ukazali na društvene poroke i političke prilike.¹³ Međutim, dubrovačka komediografija provirivala je kroz pukotine koje će se rastvoriti u trenutku propasti Dubrovačke Republike. Osjećaj da će Republika skoro pasti utjecao je na književnike među kojima je pala volja za književnim stvaranjem.

U trenutku kada je izvorna dubrovačka drama zaiskrila posljednjim plamsajem, na prostoru sjeverne Hrvatske oblikovala se izvorna kajkavska drama pojavom Tituša Brezovačkog. Zapravo, u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća, većinu kajkavskih drama čine prijevodi, preradbe i lokalizacije njemačkih dramaturga Ifflanda i Kotzebuea. Prerađivači su uglavnom sjemenišni nastavnici koji su radnju prenijeli u naše krajeve, iskorijenili ženske uloge pretvarajući ih u muške i time eliminirali ljubavne odnose.¹⁴ Adaptacijama su prilagođavali drame namijenjene izvođenju đacima zagrebačke sjemenišne gimnazije. Dakle, kada usporedimo dubrovačko područje i zanesenost Molièreom naspram kajkavskih prerada njemačkih drama, treba zaključiti da su takve prerade imale određenu društvenu funkciju. Kajkavske prijevode i lokalizacije sjemenišnih nastavnika isusovačke gimnazije imale su odgojno-obrazovnu funkciju kako bi đaci uvježbali dikciju, umijeće govora, izvođenja na sceni i slično, dok su dubrovačke prerade Molièrea ispunjavale prazninu i potrebu publike za kazališnim životom. Sve do pojave Tituša Brezovačkog, na kajkavskom prostoru prevladavaju drame religiozno-nabožne tematike, što je u skladu s programom isusovačkih škola, dok se na dubrovačkom području njeguje stoljetna tradicija satiričnih prikaza društvenih poroka i refleksija na svakodnevni život.

Dubrovačka dramska književnost već je odavno postavila okvire svog djelovanja, kajkavska dramaturgija zacrtala je obrise stvaralaštva tijekom druge polovice osamnaestoga stoljeća, a slavonska dramaturgija tek što je uzela pero u ruke kako bi probudila uspavanu književnost. Dugo nakon odlaska Osmanlija, u Slavoniji se nije javila potreba za novom književnošću jer nema školovanih ljudi sposobnih za književni rad. Osim toga, većina

¹³ Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo (1974) *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga (Od renesanse do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Liber: Mladost, str. 353

¹⁴ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkog*. Stari pisci hrvatski, Knjiga 29, priredio Milan Ratković, Zagreb, str. 12

stanovništva je nepismena, pa ne postoji potreba za literarnim stvaranjem. Jedini nositelji odgoja i obrazovanja u Slavoniji bili su franjevci sa središtem u Našicama¹⁵, koji jednako kao isusovci sjeverne Hrvatske, pokušavaju obrazovati i opismeniti zajednicu. Redovnici su širili religioznu književnost utemeljenu na vjersko-poučnom sadržaju s malo individualnih crta, pa se slavonski književni razvoj može usporediti s književnim djelovanjem isusovaca na prostoru sjeverne Hrvatske. Jedini dokaz slavonske potrebe za književnim izrazom jest svjedočanstvo o postojanju Divalentove tiskare u kojoj su se tiskale drame nabožnog sadržaja Ivana Velikanovića, evanđelistari i kalendari.¹⁶ Na slavonskom području tijekom osamnaestoga stoljeća uglavnom ne postoji originalna drama svjetovnog sadržaja, a književnost je bila prilagođena potrebama crkve služeći opismenjavanju slavonskog naroda.¹⁷ Zbog dugotrajne osmanske vladavine i pretrpljenog ratnog razaranja, Slavonija je politički, ekonomski i kulturno zaostajala za ostalim hrvatskim područjima, naročito kada usporedimo slavonski književni doprinos naspram razvijenosti dubrovačke dramske književnosti.

Tijekom osamnaestoga stoljeća, većina hrvatskih prostora nalazila se pod tuđom vlašću, pa se postavlja pitanje mogućnosti i uvjeta za književni rad. Zbog dugogodišnje pripadnosti Osmanskom Carstvu, Slavonija nije imala prostora za književni razvoj niti mogućnost povezivanja s kulturnim životom zapadne Europe. Dubrovačka Republika bila je samostalna nešto više od dva stoljeća, što znači da se književnost mogla nesmetano razvijati i nadograđivati na tom prostoru, što dokazuje iznimno plodna dubrovačka književna ostavština. Isto tako, prostor sjeverne Hrvatske nalazio se pod okriljem tuđinske vlasti, pa se književnost razvijala unutar zadanih okvira. Možemo zaključiti da je književno stvaralaštvo uvjetovano različitim čimbenicima, specifično za hrvatske zemlje tijekom osamnaestoga stoljeća, samostalnošću države ili pripadnošću tuđoj vlasti.

3. HRVATSKO KAZALIŠTE OSAMNAESTOGA STOLJEĆA

Cvijeta Pavlović bavila se proučavanjem publike i repertoara hrvatskih kazališta u osamnaestom stoljeću te zaključila da kazališni repertoar svjedoči o tvorcima i pošiljateljima književnog i kazališnog teksta te njegovim primateljima, publici i gledateljima.¹⁸ Drugim

¹⁵ Georgijević, Krešimir (1969) *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 216

¹⁶ Marijanović, Stanislav (1978) *O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća*. // Dani Hvarškoga kazališta vol.5, br. 1 <https://hrcak.srce.hr/102702> (dostupno 11. kolovoza 2020.)

¹⁷ Vodnik, Branko (1907) *Slavonska književnost u XVIII. vijeku: studija*. Zagreb: M. Breyer, str. 3-4

¹⁸ Pavlović, Cvijeta (2016) *Publika i repertoar hrvatskih kazališta 1701. – 1800. godine*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 42 No. 1, str. 25

riječima, postoji čvrsta veza između publike koja njeguje potrebu odlaska u kazalište i kazališta kao oblika literarnog i scenskog izražavanja. Određenim repertoarom moglo se utjecati na publiku, što je ideja vodilja prosvjetiteljskih umjetnika, no isto tako, publika je važan čimbenik recepcije drame i najžešći kritičar, stoga time utječe na kazališni repertoar.

Što možemo zaključiti o publici osamnaestoga stoljeća i kakve je dramske tekstove publika očekivala? Svakako je povijesni trenutak hrvatske dramske scene zabilježen 1682. godine kada je otvorena dubrovačka kazališna dvorana Orsan¹⁹, koja je sve do pada Republike služila kao dom za dubrovačke kazališne amatere i smještaj za talijanske profesionalne glumačke družine. Dakako, postojao je raspored sjedenja i pravila lijepog ponašanja u kazalištu, kako bi se izbjegli nemiri, a žene su bile odvojene od muškaraca. Dugi niz godina Orsan je zadovoljavao potrebe dubrovačkih gledatelja skromnim uređenjem i scenskim rekvizitima, no dolaskom talijanskih profesionalnih družina, polako se mijenjao ukus publike. O tome svjedoči Džono Rastić, ugledni dubrovački aristokrat, napisao je satiru i kazališnim zbivanjima u Dubrovniku tijekom druge polovice osamnaestoga stoljeća. Zabilježio je kako su socijalni slojevi izmiješani u kazalištu i da se promijenila narav gledatelja koji odlaze u kazalište u želji da budu zamijećeni, a ne zbog same predstave.²⁰

Upravo su učestala gostovanja talijanskih profesionalnih družina utjecala na smanjenje produkcije i aktivnosti domaćih dubrovačkih amatera, pa se počinju okretati praksi kućnih kazališnih izvedbi u salonima po uzoru na francusku modu ili unutar intimne obiteljske atmosfere.²¹ Pojava kućnog kazališta svjedoči o zanimanju publike za kazališnu djelatnost domaćih amatera, no s jezičnog aspekta, publika je nakon talijanskih izvedbi i dalje njegovala i zadovoljavala potrebu za predstavama na narodnom jeziku. Međutim, talijanski jezik je u potpunosti preuzeo inicijativu na kazališnim daskama, što je dovelo do zamiranja narodne riječi i odlaska domaćih družina s kazališne scene pred kraj osamnaestoga stoljeća.

Baš kada se narodna riječ ugasila u dubrovačkom kazalištu, tada se na zagrebačkom prostoru budi zanimanje za kajkavsku dramu. Općenito, kazališni život sjeverne Hrvatske treba promatrati u sklopu djelovanja isusovačke školske drame. Naime, isusovci su u sjemeništima brinuli za kazališnu djelatnost od sedamnaestoga stoljeća u sklopu odgoja i obrazovanja te osmišljavali kazališne predstave za đake. Smatra se da je do 1773. godine izvedeno otprilike

¹⁹ Beritić, Nada (2000) *Otkrića iz arhiva*. Split: Književni krug, str. 7

²⁰ Batušić, Nikola (1999) *Studije o hrvatskoj drami*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 34-35

²¹ Muraj, Lada (2010) *Dva lica kućnog kazališta u Dubrovniku u 18. stoljeću*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, Vol. 1 No. 1, str. 185

četiristo predstava, najviše na latinskom jeziku.²² Đaci su izvodili svetačke legende i alegorijske igre ili povijesne drame s rodoljubnom intonacijom što je u duhu redovničkog programa. Predstave su se održavale u dvorištu gimnazije ili prostoriji koja bi bila prilagođena kazališnim potrebama, stoga možemo zaključiti da su prvotno bile namijenjene uskom krugu publike, vjerojatno ostalim polaznicima isusovačke škole, nastavnicima, redovnicima i roditeljima. Nakon ukinuća isusovačkog reda 1772. godine, predstave su se održavale na Kaptolskom sjemeništu ili u Plemićkom konviktu na Gradecu, većinom na narodnom jeziku, čime su privukli i proširili krug publike. Valja reći kako je postojalo kazalište u Zagrebu smješteno u palači Pejačević Amade, no ono je bilo namijenjeno gostujućim njemačkim profesionalnim družinama.²³

Kazalište u Zagrebu postaje čimbenik javnog života, iako se kajkavska riječ dugo nije čula na pozornici. Također, cilj kazališnih predstava na prostoru sjeverne Hrvatske nije bio samo zabaviti publiku, nego didaktičko-poučnom tematikom ukazati na ljudske poroke i prosvijetliti gledatelje, odgajati i moralno popravljati puk.²⁴ Pedagoško-prosvjetiteljska narav kazališta mnogo je zastupljenija na prostoru sjeverne Hrvatske i Slavonije, nego na dubrovačkom području. Isto tako, kazalište u Zagrebu je u rukama svećenika i đaka, što utječe na formu i odabir dramskih tekstova, naspram svjetovnog kazališta u Dubrovniku. Poveznica dubrovačkog i zagrebačkog kazališta je u amaterstvu jer nijedno područje nema profesionalne glumačke družine, a predstave koje su pripremali amateri prikazivale su se za poklade ili svečanosti kako bi se publika zabavila.

Isto kao u kajkavaca, početak slavonskog dramskog stvaralaštva na hrvatskom jeziku treba tražiti u uskoj vezi sa školskom dramom. Nakon oslobođenja Slavonije, franjevci su poučavali čitanju i pisanju polaznike franjevačke škole za potrebe svakodnevnog života. Dolaskom isusovaca, osnovana je prva javna gimnazija u Požegi u kojoj je primijenjen isusovački obrazovni program i izvođenje predstava.

Nakon osnutka požeške gimnazije, zabilježeno je kako je prva predstava izvedena oko 1715. godine u dvorištu isusovačke rezidencije, no hrvatska riječ se sa slavonskih pozornica čula tek sedamdesetih godina osamnaestoga stoljeća. Rastuće potrebe publike za kazalištem zadovoljila je kazališna dvorana uređena oko 1727. godine (tridesetak godine prije Zagreba!)

²² Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo (1974) *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga (Od renesanse do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Liber: Mladost, str. 358

²³ Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo (1974) *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga (Od renesanse do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Liber: Mladost, str. 360

²⁴ Krušić, Vladimir (2016) *Tituš Brezovački - kazalište kao "pedagogija"*. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol. 14 No. 2, str.19

unutar koje se do 1772. godine odigralo oko šezdesetak predstava većinom na latinskom jeziku.²⁵ Osim toga, u kazališnoj dvorani gostovale su putujuće njemačke i mađarske profesionalne glumačke družine.

Predstave su se prvotno održavale u školskom ambijentu, a zatim na ulicama, trgovima i prostorijama uređenima za kazališne prigode. Publiku su činili vojni starješine, suci, blagajnici, seljaci, obrtnici i roditelji učenika,²⁶ što govori o socijalnoj heterogenosti gledatelja, za razliku od dubrovačkog gledateljstva.

Možemo zaključiti kako se kazališni repertoar osamnaestoga stoljeća svodio na dramske tekstove kojima se ukazivalo na negativne društvene poroke, ispravljalo neznanje, moraliziralo i prosvjećivalo u duhu tog doba. No, je li publika prihvaćala takav dramski sadržaj? Kazalište postaje oblik javnog života, pa je važnije biti primijećen na kazališnoj predstavi, nego razumjeti sadržaj dramskog teksta. Upravo zato što nisu postojale profesionalne glumačke družine na hrvatskom prostoru, olakšan je prodor talijanskih profesionalnih glumačkih družina na jugu, te njemačkih na sjeveru i istoku. Strane putujuće družine predstavljale su publici lako shvatljive dramske tekstove, pa su se gledatelji mogli opustiti i uživati u predstavi. Iako su se drame prikazivale na stranom jeziku, publici su strane družine bile jedini mogući odabir, jer nije postojala hrvatska dramska konkurencija.

4. KOMPARATIVNA ANALIZA DRAMSKIH TEKSTOVA

U nastavku rada, slijedi komparativna analiza drame *Matijaš grabancijaš dijak* Tituša Brezovačkog, *Kate Kapuralica* Vlahe Stullija i *Prikaze iliti komedije* anonimnog slavonskog autora. Komparativnom analizom će se prikazati autorov život i okolnosti koje su pogodovale nastanku drama, zatim o problematici izdanja komedija te jesu li komedije izvedene za autorova života. Zatim slijedi usporedni prikaz tematsko-sadržajne raznolikosti dramskih tekstova te utvrđivanje uzora i poticaja autorima za stvaranje dramskih tekstova. Komparativna analiza uključuje pregled prosvjetiteljskih ideja utvrđenih u dramskome tekstu i usporedbu jezično-stilskih te strukturno-kompozicijskih segmenata. Potom slijedi usporedni prikaz glavnih likova dramskih tekstova i utvrđivanje generičke pripadnosti tekstova žanru komedije s izdvajanjem komičnih elemenata. Na kraju će se prikazati neke od osobina i značajki djela te ukazati na društvene probleme koji su uočeni u dramskim tekstovima.

²⁵ Tatarin, Milovan (2018) *Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 245-247

²⁶ Švigelj, Dionizije (1978) *Putovi slavonskog školskog i građanskog kazališta XVIII stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 165

4. 1. O autorima i uvjetima nastanka drama

Jedan od najvažnijih pristupa u književnosti jest upoznati autora u kontekstu vremena unutar kojeg djeluje. Tako otkrivamo povijesne okolnosti i promjene koje su djelovale na autora i književno djelo, upoznajemo socijalni status i obrazovanje autora, navike čitanja, odlaska u kazalište, zabrinutost i osjećaj za probleme tadašnjeg stanovništva i nakanu autora da ih predstavi društvu. Ovo poglavlje predstavlja autore Tituša Brezovačkog i Vlaha Stullija u kontekstu književnog djelovanja s kraja osamnaestoga stoljeća i opisuje nastanak njihovih djela kao odraz prikazivanja problema koje su uočili u zajednici. Autor slavonske drame nije poznat, no ovo poglavlje će nastojati prikazati okolnosti unutar kojih je djelo nastalo i važnost tiskare u Osijeku za slavonsko stanovništvo.

U pregledu dramske književnosti s kraja osamnaestoga stoljeća zaključili smo kako dramsku književnost sjeverne Hrvatske ne možemo odvojiti od djelovanja isusovačke škole koja je godinama priređivala drame za potrebe đaka isusovačke gimnazije i njegovala kazališnu kulturu.

Jedan od polaznika isusovačke gimnazije u Zagrebu bio je Tituš Brezovački (1757. – 1805.) koji je unutar isusovačkog školskog programa upoznao način ophođenja s dramskim tekstom, a možemo pretpostaviti da je u nekim predstavama i sudjelovao. Nakon ukinuća isusovačkog reda, 1773. godine stupio je u pavlinski red, pa u Lepoglavi studira teologiju do 1779. godine.²⁷ Nakon toga, dvije godine boravio je u Budimpešti i zaredio se za svećenika. Prvi posao dobiva 1781. godine kada predaje na varaždinskoj gimnaziji, no ukinućem pavlinskog reda postaje svjetovni svećenik. U potrazi za boljim životom i stalnim prihodima, odlazi u Križevce i radi kao pomoćnik župnika. Vjeruje se kako je tada napisao latinsku prigodnicu *Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, trium sororum recursus* u kojoj se zalaže za obranu hrvatskih municipalnih prava nad mađarskim teritorijalnim zahtjevima. Bio je protivnik Maksimilijana Vrhovca, stoga mu biskupski dvor nije naklonjen i ne može dobiti službu. Taj isječak iz povijesti Tituša Brezovačkog prikazuje jednog svjetovnog svećenika koji je svakako bio osviješten o postojanju povijesne veze među tri odvojene hrvatske regije što je nastojao ukazati i drugima latinskom prigodnicom. Posljednjih godina živio je u teškim uvjetima, mnogo se zaduživao i tako zapao u velike dugove. Tek 1799. godine dobiva mjesto altarista²⁸ u crkvi svetog Marka u Zagrebu, no zbog teških životnih uvjeta, umire bolestan 1805. godine.²⁹ Što se

²⁷ Frangeš, Ivo (1987) *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb-Ljubljana: Nakladni Zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, str. 433

²⁸ Naziv za svećenika.

²⁹ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 8

tiče njegove književne ostavštine, valja napomenuti kako je autor sputan okvirima svećeničke halje i đačkih dramskih izvedbi naspram novih duhovnih prosvjetiteljskih kretanja u društvu. Svećenička halja nije ga spriječila da napiše dramu *Matijaš grabancijaš dijak*, prvu izvornu komediju na kajkavskom jeziku. Predstava se odigrala 12. veljače 1804. godine u Plemićkom konviktu u Zagrebu,³⁰ posljednje nedjelje uoči poklada, što je omogućilo veću slobodu pisanja. Međutim, prije izdavanja, komedija je cenzurirana i očišćena od dijelova koji govore o problemima suvremenog zagrebačkog života koje je Brezovački vješto uočavao. Predstava je bila namijenjena širokoj publici, kako bi se u duhu prosvjetiteljstva kroz komediju ukazalo na probleme zagrebačke sredine i smijehom poučilo publiku.

U trenutku kada je kajkavska komediografija zabilježila prvo izvorno djelo, dubrovačka komediografija postupno je sve više zapadala u krizu i stala zamirati. Posljednji pokušaj spašavanja izvorne dubrovačke komediografije na narodnom jeziku pokrenuo je Vlaho Stulli (1768. – 1843.), pripadnik ugledne i utjecajne dubrovačke obitelji. Zbog povoljnog socijalnog statusa, kvaliteta obrazovanja Vlahe Stullija bila je na visokom nivou. Poznao je latinski i talijanski jezik, a zajedno sa svojim bratom liječnikom Lukom, bavio se književnim radom. Bio je zaokupljen problemima dubrovačkih najnižih socijalnih slojeva i često obilazio gradsku sirotinju nastojeći popraviti i unaprijediti zdravstvene prilike. Pisao je dnevnik na latinskom jeziku, zabilježio promjene u Dubrovniku i približavanje francuskom utjecaju.³¹ Izjasnio se kao jakobinac i zdušno prigrlio ideje francuske revolucije. Upoznao je bijedu nižeg sloja što ga je potaknulo da napiše dramu *Kate Kapuralica među vratima od Peskarije*. Dramu je napisao 1800. godine, tada dovoljno zreo da vidi što se oko njega zbiva, i dovoljno mlad da se angažira i djeluje.³² Drama prikazuje realnu sliku najnižeg sloja dubrovačkog življa i složene obiteljske odnose među članovima. Nažalost, koliko je poznato, drama nije bila izvedena sve do 1966. godine. Tekst je pronašao i prepisao iz rukopisa Marko Fotez, a izvorni naslov glasi *Comedia Cate Sucurizza meghiu Vratima od Pescarie Ucignena u Dubrovniku*. Drama je postavljena na kazališne daske Hrvatskog narodnog kazališta u prosincu 1966. godine i spašena od zaborava, skoro dva stoljeća nakon što je drama napisana.³³

³⁰ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkoga* (Djela Tituša Brezovačkoga/ priredio Milan Ratković). Zagreb: JAZU, str. 19

³¹ Stulli, Vlaho (1973) *Kate Kapuralica, komedija med Vratima* (pogovor Marko Fotez) Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske, str. 63

³² Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo (1974) *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga (Od renesanse do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Liber: Mladost, str. 356

³³ Bošković, Ivan (2003) *Litteraria, muscicalia er theatralia (Književne teme)*. Split: Matica hrvatska, str. 337

Slavonskoj drami *Prikazanje iliti komedija* još uvijek nije utvrđen autor, stoga ne možemo govoriti o utjecaju i okolnostima koji su potaknuli autora na stvaranje drame. Međutim, pouzdano je utvrđeno kako je drama objavljena u kalendaru *Svetodaniku iliti kalendaru iliričkom* 1781. godine čiji je urednik bio Marijan Lanosović.³⁴ Još uvijek nije utvrđeno je li drama izvorno djelo, prerada ili prijevod, no postojanje tiskare u Osijeku koja je tiskala gore navedeni kalendar, svjedoči nam o potrebi slavonskog stanovništva za pisanom riječi. Ivan Martin Divalt otkupio je nekadašnju franjevačku tiskaru, no teške ekonomske prilike u Slavoniji prinudile su ga da proširi spektar izdavanja na kalendare kako bi se financijski oporavio. Tada je došao u sukob s Katarinom Landerer, ugarskom izdavačicom koja se bojala konkurencije na tržištu i optužila Divalta da ne posjeduje carsku povlasticu za izdavanje kalendara. Iako je dobio zabranu tiskanja kalendara, ne zna se kako je nastavio s izdavanjem. Marija Malbaša proučavala je povijest tiskarstva u Slavoniji te među starim osječkim kalendarima, pronašla kalendar iz 1783. godine. U zabavnom dijelu tog kalendara pronašla je tekst u obliku kazališnog komada *Priikaze, dio trechi, prizor prvi*.³⁵ Naslov djela nije naveden jer se nalazio u ranijim godištimama, točnije 1781. godine kada je izdan prvi čin drame. Pretpostavlja se kako je ovu slavonsku dramu svjetovne tematike pročitao više čitatelja, nego dotadašnje drame biblijske tematike kakve su pisali Velikanović i Tomiković. U duhu prosvjetiteljstva, opustošena Slavonija žudila je čitanjem kalendara, nažalost, nekim stanovnicima kao jedini izvor znanja i spoznaja o prilikama u svijetu i književnosti.

4. 2. Problematika proučavanja nastanka i izdanja dramskih tekstova

Jedan od najvećih problema pri proučavanju starije hrvatske dramske književnosti jest nedostatak izvora, gubitak nekih dijelova teksta ili nedovoljna pažnja i posvećenost starijoj hrvatskoj književnosti zbog koje su mnogi tekstovi ostali neotkriveni.

Problem pri proučavanju drame *Matijaš grabancijaš dijak* Tituša Brezovačkog slijedi iz zapisa Ivana Kukuljevića koji je u biografiji naveo da je gore navedena drama tiskana 1780. godine.³⁶ Do danas, nitko to izdanje nije vidio, čime je taj podatak izazvao neželjene posljedice pri proučavanju. Prvo dramsko djelo Tituša Brezovačkog nastalo 1786. godine, *Sveti Aleksi*, obrađuje legendu o svecu pustinjaku, a namijenjeno je izvođenju đacima varaždinske gimnazije. Kada bi podatak Ivana Kukuljevića bio točan, onda bi drama *Matijaš grabancijaš*

³⁴ Tatarin, Milovan (2018) *Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 245

³⁵ Tatarin, Milovan (2018) *Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 255

³⁶ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkoga (Djela Tituša Brezovačkoga/ priredio Milan Ratković)*. Zagreb: JAZU, str. 19

dijak bio šest godina stariji nego drama *Sveti Aleks*i, međutim tehničke, ideje i stilske osobine djela upućuju na isključivanje takve pretpostavke. Osim toga, Brezovački je 1780. godine bio student u Pešti i pripremao se za svećeničko zaredenje. Drugi problem izazvao je Tomo Mikloušić, koji je priredio drugo izdanje drame *Matijaš grabancijaš dijak*, no izmijenio je imena, ublažio izraze i uzeo slobodu podijeliti dramu s tri čina na četiri. Osim toga, Mikloušić se 1823. godine potpisao kao autor drame *Diogeneš*,³⁷ posljednje komedije Tituša Brezovačkog, što bi se vjerojatno uzimalo kao činjenica bez rasprave sve dok Branko Vodnik nije pronašao izvorni tekst u rukopisu.

Nestašica domaćih drama u Dubrovniku krajem osamnaestoga stoljeća izazvala je posljednje proplamsaje izvorne dubrovačke komediografije. Postojala je želja da se napiše nešto na svom jeziku kako bi se pružio otpor dominantnoj talijanskoj komediografiji, koja je zauzela kazališne daske u gradu. Stulli je pokušao opisati kako živi jedna obična gradska obitelj, za koju se naizgled čini da se o njoj nema ništa novo kazati. Upotrebom vulgarizama i realističkim portretima, zasigurno je prodrmao onodobno dubrovačko društvo i razbio okvire idealnih i umjetno stvorenih prikaza. Nema podataka da je drama izvedena i dugo se nije znalo o njezinom postojanju. Moguće je da bismo ostali uskraćeni jednog vrijednog dokumenta koji pruža realnu sliku dubrovačkog najnižeg sloja, da Marko Fotez nije pronašao dramu i tiskao je gotovo stoljeće i pol nakon njezina nastanka.

Problem proučavanja slavonske drame *Prikazanje iliti komedija* proizlazi iz neutvrđenosti autora, izvornosti djela, mjesta tiskanja i otvorenoga pitanje je li drama uopće bila izvedena. Osim toga, slavonska dramska književnost slabo je istražena, no najviše se proučavala povijest tiskarstva, pa treba krenuti od utvrđivanja mjesta nastanka gore navedene drame. U Osijeku je od 1735. godine postojala mala franjevačka tiskara koja je izdavala tiskovine za potrebe škole, samostana i provincije.³⁸ Djelovala je do 1775. godine kada ju je preuzeo Ivan Martin Divalt, zapamćen po značajnoj ulozi u razvoju kulturnog i prosvjetnog života u Slavoniji. Njegovom zaslugom, slavonsko stanovništvo imalo je pristup pisanoj narodnoj riječi i prosvjećivalo se u duhu vremena. Da bi povećao zaradu, započeo je tiskati kalendar, no zbog sukoba s ugarskom izdavačicom Katarinom Landerer, 1780. godine Divaltu se zabranjuje izdavanje kalendara. Međutim, Milovan Tatarin je proučavao slavonske kalendare osamnaestoga stoljeća i pronašao kalendar *Svetodanik iliti kalendar ilirički* za 1781. godinu,

³⁷ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkoga (Djela Tituša Brezovačkoga/ priredio Milan Ratković*. Zagreb: JAZU, str 20

³⁸ Malbaša, Marija (1978) *Povijest tiskarstva u Slavoniji*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, str. 16

što bi značilo da je Divalt ipak dobio dozvolu za tiskanje. Marija Malbaša pronašla je primjerak iliričkog kalendara za 1783. godinu bez naslovne stranice i posljednji čin drame *Prikazanje iliti komedija*.³⁹ Danas možemo samo pretpostaviti mjesto nastanka drame, ako prihvatimo da je Divaltova tiskara u Osijeku tiskala navedene kalendare, no ne možemo sa sigurnošću utvrditi. Drugi problem je izgubljeni ili još uvijek neotkriveni kalendar za 1782. godinu u kojem se nalazio drugi čin drame. Stoga smo ostali uskraćeni za sadržaj drugog čina o kojem možemo samo nagađati i nadati se da će jednog dana drama postati cjelovitom.

4. 3. Tematika i sadržaj dramskih tekstova

Jednostavan sadržaj komedije *Matijaš grabancijaš dijak* ocrtava prosvjetiteljsku nakanu djela. Drama se svodi na Matijaševo poučavanje putem primjera, ispravljanje loših navika kažnjavanjem i upućivanje na djelovanje za opće dobro. Djelo prikazuje stvarnu sliku i negativne poroke zagrebačke sredine krajem osamnaestoga stoljeća, naročito vjerovanje u praznovjerje.

Radnja započinje razgovorom krznara Vuksana i postolara Smolka, a odvija se u Zagrebu, okolini koju Brezovački dobro poznaje i želi predstaviti domaćoj javnosti. Razgovor dvojice susjeda prekida zagonetna pojava Matijaša koji ne želi da mu zamjere što će govoriti istinu, jer ih je dužan uputiti na pravi put. Zato je opisao Vuksana kao varalicu koji je na razne načine došao do novaca, a Smolka kao kradljivca crkvenog novca. Nakon što je Vuksan otišao, Matijaš je odlučio kazniti Smolka i uputio ga na križanje gdje će moći zatražiti novac od vraga. Tek u drugom činu saznajemo kako je prevaren, a u trećem opisuje kako se Matijaš maskirao u vraga i nanio batine Smolku kao kaznu za njegova nečasna djela. U drugom činu, Matijaš odlučuje kazniti Jugoviča, zagrebačkog činovnika koji se htio obogatiti ženidbom s Vuksanovom kćeri. Matijaš je Jugoviču dao travu od koje će navodno postati nevidljiv, kako bi mogao prisustvovati razgovoru Matijaša i Vuksana o dogovoru braka. Vuksan je upoznat sa splotkom i pravio se da ne vidi Jugoviča, koji je naivno povjerovao da trava djeluje, što je Vuksanu poslužilo kao prilika za pljuvanje na Jugoviča. U trećem činu, Matijaš ponovno poučava gradske službenike i predstavlja se kao trgovac iz Banata. Četvorica gradskih službenika naumila je opljačkati Matijaša u igri kartama, no Matijaš im je preuzeo novac kojeg je dao dvojici seljaka u gostionici. Gradske činovnike kaznio je zbog pokvarenosti i pretvorio Jugoviča u magareću, a Veselkovića u svinjsku glavu. Korpinoviču je produžio nos, a Pisaroviča zacrnio u licu, a nakon toga nestao.

³⁹ Malbaša, Marija (1978) *Povijest tiskarstva u Slavoniji*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, str. 20

Matijašu kasnije prilazi Jugovač radi osвете Vuksanu za blaćenje i pljuvanje. Matijaš je sakrio Vuksana u vreću kako bi prisluškivao razgovor Matijaša i Jugoviča i tako omogućio Jugoviču da se osveti udaranjem po vreći u kojoj se nalazio Vuksan. Na kraju, svi likovi se nađu pred Matijašem i priznaju da su prevareni. Matijaš se još jednom obratio svakome od njih i kazao da budućnost ovisi o nauci i znanju. Zatim je otkrio da je *grabancijaš dijak*⁴⁰, praznovjerje u koje zagrebački stanovnici vjeruju, što je paradoksalno za osobu koja zagovara povjerenje u znanost i znanje.⁴¹

Anonimna slavonska drama *Prikazanje iliti komedija* prosvjetiteljske je naravi kao *Matijaš grabancijaš dijak*. Dok se u Matijašu grabancijašu dijaku pokušava prosvjetliti zagrebačka sredina vjеровanjem u napredak i znanje, slavonska anonimna drama pokušava naučiti slavonsku sredinu o skladnom obiteljskom patrijarhalnom životu te kako iskorijeniti negativne društvene poroke poput zavade ili ogovaranja.

U središtu je prikaz jedne slavonske obitelji, a mjesto radnje nije poznato. Glavni likovi su supružnici Ivan i Katarina koji se međusobno poštuju i odgajaju kćer Janju i sina Ignacija u skladu s kršćanskim vrednotama. Djed Nikola je glava kuće, uči sina kako raspolagati financijama i pomaže mu oko trgovačkog posla. U prvom činu naizgled se ništa ne događa, radnju čine moralizatorske rečenice i odgojne vrijednosti koje treba poticati kod djece, čime se ukazuje slavonskoj sredini što je poželjno prilikom odgoja djece. Zaplet se oblikuje u trenutku kada Katarinu posjećuje Anđelija, o kojoj kruže negativne priče, kako je čula sluškinja Marta. Anđelija se požalila Katarini da joj muž ima ljubavnicu, te da je sav novac prokockao, pa ona mora prodati nakit kako bi mogla otplatiti njegove dugove. Zatražila je od Katarine dvjesto forinti i založila naušnice. Slično se događa u Ivanovoj sobi kojega posjećuje Luka, Anđelijin muž, tražeći Ivana novac jer je njegova žena sve prokockala. Luka je u zalog ostavio prsten s dragim kamenom. Drugi čin nedostaje, no sudeći prema trećem činu, supružnici još uvijek nisu saznali za prijevaru. Jedini koji su toga svjesni jesu sluge Marta i Jurje koji ne smiju ogovarati, pa tako ni obavijestiti gospodare o onom što su saznali. Treći čin započinje ljubomornim ispadom Katarine koja navodi da je Anđelija posjetila njezinog muža i da su razgovarali nasamo, pa pretpostavljamo da se ta radnja odigrala u drugom činu. Katarinu sada posjećuje Luka koji želi nasamo razgovarati s njome, što je Ivana navelo na pomisli o nevjeri njegove supruge. U konačnici, djed Nikola postaje posrednik i rješava bračne sukobe. Otkriva da su Anđelija i Luka varalice koji su pokušali iznuditi založeni nakit kod supružnika Ivana i Katarine besplatno. Djed im vraća založeni nakit koji je unio nemir u kuću i zatražio od njih da ponovno

⁴⁰ Lik iz narodnog vjеровanja, đak koji je pored svećeničkih škola završio i trinaestu, čarobnjačku školu.

⁴¹ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 17-18

upoznaju sakrament ženidbe. Radnja završava moralizatorskim sentencijama djeda Nikole koji upućuje supružnike (slavonsku sredinu) na poštenost zarađivanja novca, slično kao što Matijaš upućuje Jugoviča da će se obogatiti samo poštenim radom i marljivošću.⁴²

Tradicionalni obiteljski odnosi slavonske anonimne drame u potpunoj su suprotnosti prema drami *Kate Kapuralica* Vlaha Stullija. Drama se odvija u Dubrovniku, a pravih dramskih zapleta i radnje kao da ne postoji. U središtu je prikaz obitelji čiji se članovi međusobno časte svakodnevnim uvredama i psovka, a roditelji su skloni bijegu od problema posežući za pićem i nasiljem. U drami *Prikazanje iliti komedija* vješto se biraju riječi kojima se članovi obitelji obraćaju jedni drugima, dok se u *Kati Kapuralici* iščitava vulgarnost kako bi se ocrtala bijedna slika obitelji nižeg društvenog sloja.

Komedija nema izrazitije radnje, riječ je o roditeljima koji žele udati kćer Maru kako bi se riješili jednog člana u kući. U prvom činu Stulli prikazuje običnu svakodnevnicu jedne dubrovačke sirotinjske obitelji, njihove neprestane svađe i prostote. Otac Luka svakodnevno trpi uvrede i poniženja žene Kate, rezignirano tražeći utjehu u alkoholu. Majka Kate fizički i verbalno napada ostale članove obitelji nezadovoljna životom kojeg živi. U drugom činu obitelj razrađuje plan kako što prije udati kćer Maru, koja odavno posjećuje mornare, dok se u trećem činu Mara udala za mornara Tikvulina i odlazi iz roditeljske kuće.⁴³

Drame povezuje namjera autora da ukažu na negativne poroke društvene sredine u kojoj borave. Tituš Brezovački i anonimni autor slavonske drame pokušali su moraliziranjem skrenuti pažnju na društvenu odgovornost i iskorijeniti negativne poroke poput ogovaranja, svađa i praznovjerja. Za razliku od njih, Vlaho Stulli želio je otkriti tajnu o životu najnižih dubrovačkih društvenih slojeva, bez moralizatorskih govora i prosvjetiteljskih nakana. Pokušao je skinuti povez s očiju onima koji su vjerovali u san o idealiziranom životu Dubrovčana, no pretpostavka je da u tome nije uspio jer je njegov tekst završio gotovo potpuno zaboravljen.

4. 4. Uzori i poticaji dramskim tekstovima

Što je potaknulo autore na pisanje dramskih tekstova? Jesu li odlazili na predstave i što su mogli vidjeti u kazalištu?

Što se tiče teatarskih uzora, Brezovački se školovao u isusovačkoj gimnaziji, stoga je vrlo vjerojatno da je prisustvovao predstavama, a možda i sudjelovao u kojoj predstavi. Kada

⁴² Tatarin, Milovan (2018) *Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 256-258

⁴³ Crnojević – Carić, Dubravka (2012) *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*. Zagreb: Alfa, str.95

je otišao na studij u Budimpeštu, prijateljevao je s pavlinom Verseghyjem, obnoviteljem mađarskog teataru, pa možemo pretpostaviti poticaj mađarskog pavlina na dramsko stvaralaštvo Brezovačkog.⁴⁴ Dobro je poznao latinski i njemački jezik, vjerojatno i mađarski, zato možemo pretpostaviti da je mogao čitati književnost svog i prošlog vremena u originalu ili prijevodima.

Da je Tituš Brezovački bio neobičan svećenik, govori nam kanonička vizitacija Mirka Rafaja koji je zabilježio da Brezovački izmiče crkvenim dužnostima, prebrzo služi misu i često hoda gradom bez mantije.⁴⁵ Govorilo se da Brezovački više voli svjetovne običaje nego crkvene, a najviše mu se zamjeralo što je polazio javne kazališne predstave putem kojih je stekao poticaje i iskustvo za oblikovanje vlastitih dramskih djela.

Nekako se danas najviše govori o Goetheovom *Faustu* kao mogućem utjecaju na Tituša Brezovačkog. Naime, prvih pet prizora trećeg čina drame Matijaš grabancijaš dijak, čija se radnja odvija u zagrebačkoj gostionici, podudaraju se s Auerbachovom gostionicom iz *Fausta*.⁴⁶ Četiri gosta iz Auerbachove gostionice vesele se pjevanjem i razgovorom sve dok ne uđe nepoznati došljak. Brezovački uvodi Matijaša preodjevenog u trgovca iz Banata, a Goethe Fausta s Mephistophelesom koji se predstavlja kao povratnik iz Španjolske. Društvo četvorice poželi ih zavarati, no na kraju biva obrnuto. Mephistopheles je opijeno društvo pretvorio u grozdove, a Matijaš je svakome posebno odredio kaznu pretvorbom, ali i verbalno naglasio zašto su kažnjeni. Teoretski je moguće da je Brezovački posjedovao prvo izdanje Fausta iz 1790. godine što dokazuju pojedinosti prikaza događaja u gostionici, naročito u oblikovanju sadržajno-scenskih situacija, no gledajući ukupnost i namjeru oba djela, Goetheov Faust je rastrgan između ovozemaljskih užitaka i snova o drugom svijetu, dok je Matijaš moralizator i prosvjetitelj.⁴⁷

Često se navodi sličnost s lakrdijom Paula Weidmanna *Bettelstudent oder Donnerwetter* koja je prikazana 1784. godine na njemačkom jeziku u Zagrebu, stoga je tematikom o vjerovanju u coprnjaka koji pravi grmljavinu, mogla utjecati na Brezovačkog, no on je za to doba boravio u Varaždinu, a paralele među djelima nisu utvrđene.⁴⁸

Zanimljivo je kako Tituš nije imao značajnih sljedbenika, a nakon njegove smrti, tiskano je malo izvornih kajkavskih tekstova. Drama *Matijaš grabancijaš dijak* ponovno je prikazana na

⁴⁴ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 19

⁴⁵ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkoga (Djela Tituša Brezovačkoga/ priredio Milan Ratković)*. Zagreb: JAZU, str. 18

⁴⁶ Švob, Držislav (1933) *Odnos „Matijaša Grabancijaša Djaka” Tita Brezovačkog prema Goetheovu „Faustu”*. Narodna starina, Vol. 12 No. 30, str. 76

⁴⁷ Batušić, Nikola (2002) *Starija kajkavska drama: studije i rasprave*. Zagreb: Disput, str. 128

⁴⁸ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 20

Markovom trgu tek 1849. godine jer do tada ne postoje profesionalne glumačke družine u Zagrebu.⁴⁹

Opće je mišljenje da je *Matijaš grabancijaš dijak* prvo izvorno djelo na kajkavskom jeziku koje je predstavljeno publici 1804. godine, a nakon toga zaboravljeno do 1849. godine. To govori da je publika radije prihvaćala gostujuće njemačke glumačke družine i preradbe Ifflanda i Kotzebuea, nego domaću komediografiju. Publika je u kazalištu tražila bijeg od stvarnosti i zabavu, što je dobila u njemačkim predstavama, dok su je hrvatske prerade tjerale na razmišljanje i propitivanje društvenih odnosa.

Slavonska anonimna drama slabo je istražena. Još se ne može u potpunosti utvrditi izvornost drame, a kamoli govoriti o mogućim utjecajima. Svakako je mogući poticaj za pisanje ove drame autor našao u prosvjetiteljskom duhu vremena i okolnostima unutar kojih se Slavonija našla nakon dugotrajnih ratova. Osmansko Carstvo negativno je utjecalo na slavonsko stanovništvo, država se nije brinula o obrazovanju i društveno-ekonomskom napretku stanovništva. Visoka stopa neobrazovanosti i nepismenosti govori o zaostalosti slavonske sredine koju je trebalo vratiti na pravi put. Nepoznati autor slavonske drame svakako je osjećao probleme slavonske zajednice želeći ukazati na tradicionalne obiteljske vrijednosti, važnost odgoja i obrazovanja djece i život u skladu s kršćanskim vrijednostima.

Stullijeva drama sadržajem i izrazom nema prethodnika ni traga u čitavoj dubrovačkoj književnoj baštini, stoga ne možemo pronaći književne uzore. Zapravo, danas se čini kao da je Stullijeva drama više utjecala na druge, stoljećima kasnije, nego pronalazila uzore u tradiciji.

Poticaj za stvaranje dramskog djela Stulli pronalazi radeći kao sanitetski činovnik zajedno sa svojim bratom liječnikom Lukom. Obilazili su najniže društvene slojeve kako bi popravili higijenu i zdravstveni sustav. Sudbina stvarnih ljudi, izbor Luke Ivankovića rečenog Sukurice za kapurala⁵⁰ vrata od Peskarije⁵¹, te dokument u kojem njegova udovica Kata 1802. godine moli da se te uloge primi njezin sin Luko, potiču Stullija na pisanje drame.⁵² Boraveći među najnižim slojevima, autor je osjetio prekretnicu vremena i želio pokazati svojim suvremenicima kakav je dubrovački puk, svijet običnog čovjeka koji nije gospodar, kako živi i koje su mu preokupacije.

⁴⁹ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkoga (Djela Tituša Brezovačkoga/ priredio Milan Ratković)*. Zagreb: JAZU, str. 40

⁵⁰ Riječ kapural, regionalni je naziv za kaplara, osobu nižeg vojnog čina.

⁵¹ Riječ je o dubrovačkom lokalitetu. Radi se o gradskim vratima kroz koja se ulazilo u grad, a nalazila su se blizini nekadašnje ribarnice.

⁵² Crnojević – Carić, Dubravka (2012) *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*. Zagreb: Alfa, str. 92

Drama nema uzora, ne možemo je smjestiti u okvire bilo kojeg razdoblja hrvatske ni europske komediografije. Autor uzima temu iz tadašnjeg dubrovačkog života, a ne nadahnjuje se nekim učenim predloškom ili sadržajem. Nisu utvrđeni tragovi antičke ili renesansne komediografije. Zanimljivo je kako obratom likova, miješanjem realnih i nadrealnih slika, naturalističkim prikazima i dekonstrukcijom jezika podsjeća na drame Becketta, Ionesca i Arrabala.⁵³ *Kate Kapuralica* izlazi iz okvira svog vremena, pruža nešto novo i neobično tadašnjoj dubrovačkoj sredini koja nije prihvatila dramski tekst. U drami su zacrtane ideje za čitavo stoljeće unaprijed što dokazuje izniman uspjeh i zanimanje publike za dramu od trenutka kada je prvi puta izvedena 1966. godine.

4. 5. Prosvjetiteljske ideje u dramskim djelima

Budući da prosvjetiteljski duh nalaže povjerenje čovjeka u razum, autori pri stvaranju dramskih tekstova vode brigu o literarnoj i praktičnoj vrijednosti djela. Praktična vrijednost djela ističe se idejom o potrebi stjecanja znanja, vjere u znanost i istinu.

Prosvjetiteljsko-didaktički program Brezovački je brzo prihvatio, a očituje se u proslavu dramskog teksta kojeg Brezovački naziva *Zavjetek*:

*Dobri navuki jesu temelj tak osebnoga, kak
općinskoga dobra, ar
po oveh človek tak sebe, kak blišnjega ravnati
i od zla na dobro vuputiti zna.*⁵⁴

U proslavu objašnjava prosvjetiteljsku ideju vodilju, samo naukom čovjek može utjecati na osobni razvoj i djelovati za opće dobro. Ideju vodilju nastavlja u *Predgovoru k dobrovoljnomu čtavcu* u kojem se obraća čitatelju objašnjavajući korisnost znanja i napretka društva za opće dobro. Dodaje da će se čitatelj upoznati s *grabancijašem* koji je naučen govoriti istinu:

*Moj dijak već vu peldah*⁵⁵, *kak vu navukeh kaže.*
Ako morebiti oštreši bude, kak bi vnogi željel,

⁵³ Grljušić, Ivan (1978) *O nekim elementima dramaturgije Stullijeve „Kate Kapuralice“*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 156

⁵⁴ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priređio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 18

⁵⁵ *pelda* (mađ.) - slika; primjer, uzor

*Prosim, da ne zameriš,
Ar stoprav je iz škol izišel,
Kade istinu govoriti i činiti je se navčil.⁵⁶*

Prosvjetiteljski duh pozivao se na klasičnu kulturu antičke Grčke i Rima, što je vidljivo u *Predgovoru* drame *Matijaš grabancijaš dijak*. Brezovački se poziva na rimskog satiričara Horacija i progovaranju o istini kroz smijeh. Istaknuo je sastavnice djela, utvrdio provoditelja didaktičkih namjera, izdvojio istinu kao mjerilo općeg dobra koju će vješto provoditi grabancijaš.⁵⁷ Predgovorom je upoznao čitatelja s onim što namjerava poučiti, što je u skladu s prosvjetiteljskim programom.

Radnja drame *Matijaš grabancijaš dijak* nije složena, sastoji se od niza prizora u kojima se pojavljuju ista lica. Zato se u svakom prizoru prikazuje neki društveni porok, poput krađe, varanja i pohlepnosti, kartaških strasti, korumpiranosti gradskih činovnika i slično. Iznose se moralna previranja zagrebačke sredine krajem osamnaestoga stoljeća, društvena nepravda i nejednakost. Matijaševa je uloga u duhu prosvjetiteljstva poučno izlagati protiv negativnih društvenih poroka, kritizirati zbiljski svijet, društveno zlo i provesti kaznu nad grešnim likovima, s ciljem suočavanja gledatelja suoče sa stvarnošću koje su dijelom:

KOPRINOVIČ: Gdo pak za nikaj služil bude?

MATIJAŠ: On, koji ljubi domovinu, općinsku sreću išče, i z dikum svoje marlive službe je zadovoljen.

PISAROVIČ: Kaj na me spada općinsko dobro, ako sam zlo stojim.

MATIJAŠ: Na vsakoga domovine sina spada najbolje, ar općinsko dobro dohađa od oso-bnoga dobra vsakoga domovine sina. Ako se anda vsaki za svoje dobro skrbel ne bude, da on nekoju stran sreće i imetka svojega domovini alduvati mogel bude, otkud bude ona drugač zmagati mogla, da vaše službe naplati? Je li morete pravično potrebuвати, da jedna stran domorocev dan i noć skrbela se bude, da ono domovini na općinske potrebo će alduje⁵⁸, kaj vi malovredno i rasipno z druge strani potrošiti i potepsti mogli budete? Ako vsaki samo od domovine pomoč čakal bude, metemtoga⁵⁹ vreme za nikaj trošil, prestane obdelavanje polja, zapustiju se

⁵⁶ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priređio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 19

⁵⁷ Krušić, Vladimir (2016) *Tituš Brezovački - kazalište kao "pedagogija"*. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol. 14 No. 2, str.12

⁵⁸ *alduvati* (mađ.) - žrtvovati, posvetiti

⁵⁹ *metemtoga* - međutim, ali

*meštrije, zaostaneju dobri navuki, zgubiju jakost zapovedi, i zadnjič oslabe vsaki stališ. Ali kak dugo ovo trpelo bude? Doklam ono, kaj pređi naši z velikum skrbjum i trudi skup spravili jesu, rastepemo i strošimo. Kam potlam?*⁶⁰

Matijaš ispravlja uvjerenja gradskih službenika i upućuje ih na dobrobit djelovanja za opće dobro i domovinu. Brezovački je prosvjetitelj, zalaže se za moralno popravljanje puka kroz obrazovanje što je dio njegovoga ideološkoga programa, ali istovremeno i životnog cilja kao pisca. Drama je pripremljena za kazališnu izvedbu kako bi se publika upoznala s porocima svih društvenih staleža, stoga možemo promatrati kazalište kao moralnu ustanovu, medij učenja i poučavanja kojim se nastoji ukazati i ukloniti društveno neprihvatljivo, a poticati ideju sveopćeg društvenog napretka.

U predgovoru anonimne slavonske drame *Prikazanje iliti komedija* mogu se iščitati prosvjetiteljska nastojanja pisca:

*Prikaza ova, moji štoci, koju sada misto pisama na svitlo dajem, i u napridak dati hoću, jest vridna da ju štijete i poradi svoje lipote i velike radi koristi koju iz nje imati možete. U njoj jest prilike jedne dobre obitelji po kojoj se svaka druga upravljati može. Iz nje primiti nauk hoćete kako se zavade i ogovaranja ukinuti mogu. Štjite ju, dakle, štoci pošteni, i viditi hoćete da je ne samo naučna, da i izvrstita, naravna, s razlogom učinjena i zato mlogo koristna. Uživajte oovi prvi dio prikaze i živite srećni!*⁶¹

Sudeći prema predgovoru dramskog teksta, autor se uključio u prosvjetiteljsko-didaktičan program spisateljskog djelovanja nastojeći obrazovati i poučiti slavonsku sredinu, vjerojatno nastavljajući Reljkovićeve ideje. Obraća se čitatelju, slavonskom čovjeku iz naroda, potaknuvši ga idejom korisnosti i napretka za opće dobro. Napominje čitatelju da će upoznati sudbinu jedne dobre obitelji i na njihovim greškama naučiti kako održati povezanost obitelji kao zajednice. Dodaje da će čitatelji upoznati negativne društvene poroke, poput svađi i ogovaranja te kako ih se riješiti. Nepoznati autor napisao je dramu radi društvene korisnosti i boljitka slavonske sredine.

⁶⁰ Brezovački, Tituš (1996) Matijaš grabancijaš dijak (priređio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 57

⁶¹ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 265

Iako nedostaje drugi čin, drama djeluje kao didaktičan sastavak s definiranom granicom dobrog i lošeg ponašanja čime se sugerira autorov osjećaj o potrebama slavonske sredine za naukom i povratku kršćanskih vrednota koje su zaboravili pod osmanskom vladavinom:

NIKO(LA): Idem na jedno mjesto... tamo...

IVAN: Ne bih ja mogao znati kuda?

NIKO(LA): Kaza' ću ti, ali da nitko znade. Jedna siromaška u varošu kuća nejma kruha, pak evo nosim jedan dukat da jim dadem. Ja mislim da ti nećeš biti protivan.

IVAN: Oh, dragi otac! Podajte jim i dva, ako su sirote baš potrebite.

NIKO(LA): Za sada dosta je jedan. Ali nikomu ne valja kazati štogod od toga. Da drugi čuju, bi počeli suditi da činimo ukazati se samo svijetu. Ne valjda da svijet znade, dosta je da se u nebu znade.⁶²

Osim toga, autor upućuje na društveno zlo koje se širi ogovaranjem, a narod bi ga se trebao kloniti i misliti dobro o drugima. Samo se iskorijenjenim društvenih poroka može utjecati na društveni napredak. U drami *Prikazanje iliti komedija*, majka Katarina oštro se zalaže protiv klevetanja i stalno upozorava članove obitelji, ali i čitatelje o toj lošoj navici:

JANJ(A): Kod nas nije kano kod gospoje Anđelije, gdi spavaju do podna.

KAT(ARINA): Pazi na tebe, a ne govori od drugih. Čini ono što ti se zapovida činiti, to je dosta. Što moreš ti znati od kuće gospoje Anđelije, spava li se onde ili se radi? Pak ako i spavaju ujutru, bdiju i rade uvečer, i uradi' će možebiti više za sva sata nego mi cio dan. Od drugih ljudi vazda valja dobro misliti, kćerco moja. Ja sam tebi više puta govorila, ja neću niti da se štogod govori niti da se što zlo od drugih misli.⁶³

Vlaho Stulli djelovao je u prosvjetiteljsko doba, no prosvjetiteljske ideje slabo su odjeknule njegovom dramom *Kate Kapuralica*, iako postoje. Pokušao je prikazati realnu sliku iz života jedne sirotinjske dubrovačke obitelji kako bi ukazao dubrovačkom društvu i svijetu oko sebe da je Dubrovnik više od idealizirane sredine kakvom se dotada smatrala. Za razliku od Brezovačkog i anonimnog autora slavonske drame koji se služe moralizatorskim rečenicama i didaktičnim postupcima kako bi djelovali na publiku, Stulli prosvjećuje na razini čitateljskog

⁶² Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 280

⁶³ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 265-266

iskustva da samostalno procjeni o čemu drama progovara. Stulli je razorio idealne oblike izražavanja i upotrebom vulgarnizama srušio vrijednosni sustav i očekivanja dubrovačke publike, koja su se nametala odozgo kako bi prikazao surovu stvarnost unutar Dubrovačke Republike. Osjećao je pad Republike, a time i aristokracije. Uzrok tome treba tražiti u autorovom demokratizmu i republikanstvu koje je on sam preuzeo kao pristalica francuskih jakobinaca. Stulli je smatrao da se revolucionarne ideje mogu i moraju primijeniti na našu sredinu, stoga je razorio tadašnji dubrovački poredak literarnim sredstvima, a ne kao revolucionar. Dramom je razorio dotadašnje idealne dramske tekstove i nastojao prikazati surovost života nižih slojeva:

KATE: Djeco, ho'te vidite doli onega kenca, ovo mu je deseti put da je otišô i vratio se iz Grada noseći po bocu vina za nakartižat⁶⁴ oni jebeni arkulić u ormaru, nakartižali mu ga vragovi paklom.

LUKA: Što, što labariš, pjanduro, lažeš, nije ovo vino, negli neki retalji od kože, što dobavim za malo dinara u prijatelja za moć vas prihranit.

KATE: Prihranit, kučku, je li? To je vino, vino i vino. Eh, veće ne mogu negli rijet er su mi uzavrela crijeva odamna gledajući te pjana po vas dan.

LUKA: Pjana, je li? Pjana: valjada ti za me fatigaš⁶⁵?

KATE: Fatigam se, ne boj se. I da se ne mučim, i turčim, prihranili bismo se s tvojijem bokunom kruha i kutlom bljutava vina? Evo, kučku, ne mogu s ovega koreta⁶⁶ da kročim kako je uzak, er sam izvadila iz njega polu za učinit vestu onoj maloju.⁶⁷

Izložen stalnim uvredama, Luka traži utjehu u alkoholu, pa zbog loših životnih uvjeta i niske plaće, ne može prehraniti obitelj. Situaciju pogoršava Katino stalno omalovažavanje i predbacivanje o žrtvi koju je podnijela pošavši za njega.

Postoji izvjesna razlika među navedenim dramskim tekstovima. Na prostoru sjeverne Hrvatske i Slavonije, prosvjetiteljske ideje odgovarale su zahtjevima sredine, dok su na dubrovačkom području razarale idealne oblike. U drami *Kate Kapuralica*, osjeća se prosvjetiteljska tendencija ukazivanja na negativne društvene poroke, poput alkoholizma, zavadi i psovki. Prikazuje se dokinuta tradicionalna obiteljska struktura koja je zamijenjena

⁶⁴ *nakartižati* - natovariti, napuniti

⁶⁵ *fatigat* (tal. mlet. *fatigar*) - truditi se, raditi

⁶⁶ *koret* (tal.) - žensko gornje odijelo, prsluk, suknja i sl.

⁶⁷ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 301

vulgarizmom što odražava prilike dubrovačkog društva, pritek ideja jednakosti pod geslom francuske revolucije.

4. 6. Struktura i kompozicija dramskih tekstova

Dramska struktura i kompozicija drame *Matijaš grabancijaš dijak* vrlo je nespretna, sastoji se od niza prizora koji su slabo povezani, što dovodi do rascjepkanosti strukture i odaje autorovu nespretnost u konstruiranju drame. Simbiozu među prizorima ostvaruje lik Matijaša koji dovodi ostale likove u vezu. Prvi i drugi čin sastoje se od deset prizora, a posljednji čin niže petnaest prizora koje možemo podijeliti na dva zasebna dijela, prvih pet prizora trećeg čina odvija se u gostionici, a ostali izvan nje. Autor je sklon digresijama, a često pribježe moralizatorskoj retorici, čime stvara zatvorene cjeline unutar drame koje bi mogle stajati same za sebe.⁶⁸ Gubi realan odnos prema dramskoj ekonomičnosti i često zapada u prepričavanja radnje koja je već viđena, primjerice kada Jugovič prepričava Matijašu što se zbilo u gostionici. Usprkos tome, Brezovački je ostvario Aristotelovo pravilo o trojnom jedinstvu ustrojstva dramske radnje. Radnja se odvija i završava tijekom jednog dana, nema prošaranih usporednih radnji i zbiva se na jednom mjestu. Brezovački je tijekom godina stekao teatarsku rutinu što je vidljivo u zapisu mimičko-glumačkih uputa. Didaskalije nisu opširne, često ne donose podatke o izgledu sobe ili kuće, ali određuju kako se glumci trebaju ponašati te upućuju na mimike i geste. Primjerice, neke didaskalije upozoravaju da lik izgovara repliku za sebe, a da ga drugi ne čuju:

JUGOVIČ: Vre sem povsud ovoga cigana Vuksana iskal i nigde ga nisem našel. Zadnjič štimal sem, da je ovde, pak vidim, da niti ovde ni.

MATIJAŠ: Bil je malo predi ovde, pak je odišel.

JUGOVIČ: Gdegoder se z njim zestanem, budem ga z ovum palicum tak tukel, kakti ovoga žakla.⁶⁹ (Vudri s palicum nekuliko puti po žaklu).

MATIJAŠ: Zakaj? Mort zato, da vam svoju kčer dati ne če?

JUGOVIČ: O zato najmenje. Kaj bi z onem teletom pri hiži?

MATIJAŠ: Najte, najte, ona je vendar zvučena, bogata i snažna.

JUGOVIČ: Nikaj ne bi z nje bilo, doklam ne bi človek po nji vsaki dan kakti po žaklu mlatil. (Vudri po žaklu nekuliko puti).

VUKSAN vu sebi govori: (Ov je počel dobro mlatiti).

MATIJAŠ: Moči je i prez toga z lepem načinom vse opraviti.

⁶⁸ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 33

⁶⁹ *žakel, žakelj* (njem.) - vreća

JUGOVIČ: Nikaj. - Ar vam je ono tele tak grubo, kakti goder i otec, i zato z njum bi morati ravno ovak baratati. (Vudri po žaklu nekuliko puti i reče dalje): Kaj pak vu ovom žaklju imate?

MATIJAŠ: Jeden dober prijatelj me je prosil, da bi mu štokfiša⁷⁰ pripravil.

JUGOVIČ: Tak je štokfiš ovde? Oh, ja ga ne trpim, ar je tvrda i nežmahna⁷¹ stvar. (Pak ga vudri nekuliko puti)

VUKSAN vu sebi govori: (Prav mi je, bogme, zakaj sem takov štokfiš bil, pak se dal v žakelj napeljati.)⁷²

Vrijedno je spomenuti početak trećeg čina koji je imao stanku. Publika se nalazila pred spuštenim šatorom, a iza njega orila je pjesma četvorice gradskih službenika:

Spelanje I.

Veselkovič, Pisarovič, Jugovič i Koprinovič

Predi neg se teater otpre, čuje se popevanje od oveh. Zatam otrpe se drugi predstor i ovi četiri sediju pri stolu i popevaju.⁷³

Nakon što se glavni zastor podigao, publika je mogla ugledati četvoricu veseljaka za stolom kojima prilazi Matijaš predstavljajući se kao trgovac iz Banata. Oni nagovore Matijaša na zabranjenu kartašku igru s naumom da ga opljačkaju, a dva seljaka u gostionici promatraju igru:

(Dva muži dojdeju vu hižu, zgledavaju se i pristupiju odzad k ovom igrašem, koji se na miru igraju, i Matijaš dobiva; metemtoga se muži čudiju i vu prsa tučeju.)⁷⁴

Takvim izdvajanjem likova na scenskom prostoru, Brezovački je ostvario pozornicu na pozornici.⁷⁵ Prvu pozornicu čine gradski činovnici i Matijaš, a drugu dva seljaka koji preuzimaju ulogu publike. Oni prisustvuju kartaškoj igri, a njihovi komentari djeluju kao opći komentari publike čime se ostvaruje veća povezanost publike s dramskim tekstom.

Anonimna slavonska drama strukturirana je unutar tri čina, no nije cjelovita jer nedostaje drugi čin. Prvi čin se sastoji od četrnaest prizora, a treći od trinaest. Vrlo je vjerojatno da se drugi čin

⁷⁰ *štokfiš* (njem.) - sušeni bakalar

⁷¹ *nežmahen* - neukusan

⁷² Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 65

⁷³ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 50

⁷⁴ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 54

⁷⁵ Batušić, Nikola (2002) *Starija kajkavska drama: studije i rasprave*. Zagreb: Disput, str. 132

sastojao od najmanje deset, a najviše petnaest prizora. Dramska struktura i kompozicija naivno je oblikovana. Prizori su dramaturški nefunkcionalni i služe likovima za iznošenje životnih stajališta o odnosu starijih prema mlađima, o važnosti međusobnog poštovanja i uvažavanja ili o štetnosti ogovaranja i svađe:

NIKOLA: Dobro, fala Bogu, dobro. A gdi je Ivan? Zar je kuda izišao?

KAT(ARINA): Tako je, gospodine. Izišao je vrlo rano.

NIKOLA: Kako je to on izišao, a ni se meni prikazao? On je običavao svako jutro, prije nego iziđe, doći k svojemu ocu i pozdraviti ga.

KAT(ARINA): Morao je rano otići k jednom opravniku zaradi nike male zavade. koju ima s jednim trgovcem.

NIKOLA: Mogao je on k meni doći i kazati meni štogod.

KAT(ARINA): Mislio je da vaše gospodstvo spava pak vas nije hotio probuditi.

NIKOLA: Ništa ne mari. Ako bi ja i spavao, meni je drago da me probudi, i prije nego iziđe, dobro jutro nazove. I zato ostavljam vrata otvorena. A želim mojega sina viditi dokle sam živ. Dakle je otišao radi kakve svadnje?

KAT(ARINA): Jest, gospodine. Jutros mu je rečeno da oni trgovac, s kojim se je jučer za niki vosak pogado, hoće da drugomu prodade.

NIKOLA: Pak toga radi hoće Ivan da se svadi? Ne, za ljubav Božju, ne! Neka se pomiri i popravi pošteno, a neka se ne svađa.⁷⁶

Možemo uočiti sličnost s dramom *Matijaš grabancijaš dijak* u oblikovanju prizora jer se poneki prizori u drami *Prikazanje iliti komedija* sastoje od didaktičkih sastavaka koji mogu djelovati kao zatvorena cjelina i stajati sami za sebe. Prvih deset prizora prvog čina kao da se ništa ne događa, a razgovori su u funkciji prosvjetiteljskog duha s ciljem prenošenja kreposnih životnih stajališta slavonskoj sredini. Didaskalije su većinom tehničke prirode, upućuju na mjesto radnje i namjere likova, primjerice prisutnost lika u prizoru:

JURJE: Gospodine (na Ivana).

IVAN: Tko je?

JURJE: Evo, došao je gospodin Luka, rad bi s vami govoriti.

IVAN: Valja da ga pustim. Kaži mu nek izvoli.

⁷⁶ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 268-269

*(Ode Jurje)*⁷⁷

Struktura Stullijeve drame *Kate Kapuralica* vješto je organizirana, pa čitatelj dobiva dojam kao da scenski tok teče spontano. Tome pridonosi vulgarni jezik čime je drama izgubila umjetne i uzvišene govore prepune prosvjetiteljskih ideja o napretku društva, što još uvijek možemo uočiti kod Brezovačkog i anonimnog autora slavonske drame. Drama se sastoji od tri čina i započinje u trenutku kada se otvaraju vrata Grada. Prvi i drugi čin sastoje se od jedanaest prizora, a posljednji čin obuhvaća deset prizora i završava u predvečerje, simboličkim zatvaranjem vrata Grada. Radnja se odvija u smrdećem brlogu, kući kapurala Luke, no isto tako obuhvaća prostore kojima se naznačuje dodir obitelji i ostalih izvana, primjerice kada je Mare istrčala na prozor kako bi se obratila ocu koji odlazi na posao:

*MARE istrčala je na gornju funjestru*⁷⁸ *i reve: Pokore? Reci hudobe su sto tisuć roga, i labare s milijunom paklenijeh jezika. Nejma ne na svijetu, ma ni u propasti pakljenom.*

*KATE: Kenjo raskrečena, jebena iščersana faco, ubit ću te, sad ću te prodrijet: vragovi se za te vjenčali, a ti meni ardiškat*⁷⁹ *rijet hudobo? Ubit ću te, bogme ću te sad zadavit, pasja jebena raco!*

LUKA sam sobom: Pjana je u zô čas za nju, pjana je ko čep. U zô čas dô sam jom ključ prokleti od ormara.

PAVLE: I jesi, ne boj se.

KATE zatrčala se za udrīt je.

PAVLE: Ti si htjela mene, je li? Drži ti!

*KATE: Ajme, ajme meni, a, a, a... ubila me je kučka, ubila me je, ajme, ona jebena vipera*⁸⁰ *buzarada*⁸¹ *... Pogledajte modrice, ajme; Mare, dijete, donesi malo vode, ah kćerce, febra*⁸² *te maligna zadavila.*

*MARE omjera jom na lakat.*⁸³

Drama ne slijedi Aristotelovo načelo o trima jedinstvima jer se radnja odvija tijekom tri dana, započinje *in medias res* tako da se čitatelj odmah suočava s prilikama u kući kapurala

⁷⁷ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 280

⁷⁸ *funjestra* (tal.) - prozor

⁷⁹ *ardiškati* (tal.) - usuditi se, odvažiti se, smjeti

⁸⁰ *vipera* (tal.) - zmija, otrovnica

⁸¹ *buzaradi* (tal. *buggerare*) - homoseksualni, pederski; prijeverni, pokvareni

⁸² *febra* (tal.) - vrućica, groznica

⁸³ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 317

Luke, ali se ne uvodi u središnji problem.⁸⁴ Nema dramskog zapleta, nego se logičnim slijedom i bez stanki iznosi stvaran isječak iz života dubrovačke sirotinje. Didaskalije nisu opširne, naznačene su koliko je potrebno kako bi usmjerile djelovanje likova.

Drame koje su predmetom komparativne analize imaju sličnu dramsku strukturu. Radnja navedenih drama organizirana je unutar tri čina, a svaki čin niže najmanje deset, a najviše petnaest prizora. Različitost među dramama očituje se na razini nazivlja, tako Tituš činove naziva *dogodima*, Stulli *atima*, a anonimni autor slavonske drame *dio*. Isto tako, autori bilježe različite nazive za oznaku prizora, Tituš ih naziva *spelanje*, Stulli *šena*, a anonimni autor slavonske drama rabi naziv prizor ili scena. Najveća opreka uočava se na razini didaskalija koje opširnošću ili sažetošću odaju namjere autora, to jest, je li autor namijenio dramsko djelo izvođenju na sceni. U tom pogledu, iako su didaskalije u drami *Matijaš grabancijaš dijak* šture, među promatranim dramama koje su predmetom komparativne analize, daju upute budućim glumcima kako se ponašati na sceni. Didaskalije kao da ne postoje u drami *Kate Kapuralica* ili u anonimnoj slavonskoj drami, stoga možemo zaključiti da autori nisu imali namjeru oživjeti drame na kazališnim daskama. Kada je riječ o Aristotelovom pravilu o trojnom jedinstvu ustrojstva dramskog teksta, možemo uočiti da drama *Kate Kapuralica* izlazi iz tih okvira i nameće vlastitu dramaturšku formulu, protivno književnoj tradiciji.

4. 7. Uloga likova u dramskim tekstovima

Recept za pisanje dramskog teksta je jednostavan, potrebno je stvoriti likove među kojima se odvija dijalog koji vodi do dramskog zapleta. Likovi trebaju biti dobro osmišljeni, najčešće su predstavnici nekog društvenog sloja koji autor želi približiti publici, oni su nositelji ideja, simboli društvenog dobra ili zla.

U izgradnji drame, Brezovačkom je trebao lik neograničenih mogućnosti, pa se u izgradnji lika Matijaša poslužio spajanjem narodnog vjerovanja u grabancijaša zajedno s idealima prosvjetiteljstva. Uspio je stvoriti lika koji je pored redovnih škola završio i čarobnjačku skupa s racionalnim čovjekom koji postupa u skladu s dosezima ljudskog znanja, proučava i usmjerava narod prema boljitku i kažnjava ljudsku glupost. Paradoksalno je spojiti praznovjerje i znanost unutar jednog lika, ali Brezovačkom to uspijeva.

⁸⁴ Batušić, Slavko; Fotez, Marko (2000) *Izbor iz djela*. Vinkovci: Riječ, str. 349

U drami *Matijaš grabancijaš dijak* likovi predstavljaju ogledalo onovremene zagrebačke malograđanske sredine, služe kao karikature putem koji Brezovački želi ukazati na mane i poroke.⁸⁵ Formirao je lik postolara Smolka osuđuje grabežljivost za novcem, kroz Vuksana sklonost prevarama i korupciji, kroz Jugovića plemićku ispraznost, te kroz gradske službenike lakovjernost i kartaške strasti. Brezovački deskriptivno daje osnovna biografska i karakterna obilježja svojih junaka, pa u tijeku radnje sažete biografske portrete upotpunjuje novim pojedinostima.⁸⁶ Likovi su vođeni radnjom i egzistiraju u kompleksu cjeline komedije. Namjerno na scenu uveo nepoštenjake, moralnu pokvarenost i kriminalne prekršaje, kako bi ukazao građanima gdje prestaje čestitost. Brezovački kroz lik Matijaša kritizira gradske službenike (zagrebačku sredinu) željne ugodna života i materijalne sigurnosti:

MATIJAŠ: Natočemo kupice⁸⁷! Bog živi našega presvetloga kralja, koj se skrbi za sreću i hasen⁸⁸ domovine naše. (Pije.)

VESELKOVIĆ (netečno reče): Bog ga živi, akoprem ja skrb njegovu ne čutim. Ako si sam kaj ne preskrbim, od njega malu službu i još menšu plaću imam.

MATIJAŠ: Ako budu vsi velike službe i plaće imali, koji za njimi hlepiju, gde bi se službe, gde novci zmagali, najmre ako vsaki tuliko bi moral imati, kuliko bi zaigrati mogel. Je li vam ne bi oveh 200 fl., koje ste zaigrali denes, za pol leta dosta bilo za pošteno živeti?⁸⁹

Autor anonimne slavonske drame kreće od polarizacije u izgradnji likova. Već se na početku mogu primijetiti dobrota i kreposne vrijednosti majke Katarine koja u okviru tradicionalne obitelji, preuzima ulogu podložne žene. Primjerice, kada djed Nikola dijeli kolač, ona svoj komad ostavlja mužu:

NIKOLA: Baš sam dao izpeći danas. Uzmite (daje Katarini komadić). Ovo tebi. Prije valja dati muškom (daje Ignatiju). Ovo tebi (Janjici). Ovo Marti, a ovo meni.

KATAR(INA): A za muža mojega baš ništa?

NIKOLA: Eto ti mene! Zaboravio sam njega! Nemojte kazat da sam ga zaboravio. Ja ću mu čuvati i dati moj komadić.

KATAR(INA): Ne, ne, ja ću za njega uzdržati moj.⁹⁰

⁸⁵ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 30

⁸⁶ Hećimović, Branko (1971) *Dvije komedije Tita Brezovačkog*. Zagreb: Školska knjiga, str. 32

⁸⁷ kupica - čaša

⁸⁸ hasen (mađ.) - korist

⁸⁹ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priređio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 57

⁹⁰ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 270

Autor je stvorio lik djeda Nikole u kojega je usadio tradicionalne patrijarhalne odnose koje prenosi na svoju obitelj, što je vidljivo u trenutku kada djed dijeli kolač, pa prvo daje unuku Ignaciju i naglašava da se prvi komad uvijek daje muškom spolu ukazujući na žensku podčinjenost. Djed Nikola ukazuje ostalim članovima obitelji na ispravne životne vrijednosti, o ljepoti dijeljenja i pomaganja drugima. Autor je kroz lik djeda Nikola prezentirao primjerena životna stajališta namijenjena slavonskoj sredini.

Likove je teško psihološki karakterizirati, oni su plošno oblikovani i djeluju kao simboli kroz koje se iznose važne životne poruke. Više se reflektiraju jedni na druge, nego što djeluju, pa drama nema uzbudljivog zapleta. Društveno neprihvatljivo ponašanje reflektira se kroz likove supružnika Anđelije i Luke. Posebno se ističe problem manipulacije:

LUKA: Kako god je mogla moja žena zalog dati, tako mogu se bojati štogod gorjega. I zato zarad moga mira želim viditi.

KAT(ARINA): Odmah ću vas služiti.

LUKA: Ode da mi donese. Dakle je ovdi biser. Prije sam dvojio, ali ljudi su dobri i od dobroga srca. Tko zna, može bit da mi za rukom iziđe dobiti natrag biser brez novaca. (Sam sobom)⁹¹

Luka je pokušao laskanjem zadobiti natrag založeni nakit, a vjerojatno je isto pokušala Anđelija kod Ivana u drugom činu koji nedostaje. O posjetu Anđelije Ivanu saznajemo na početku trećeg čina u kojem Katarina pomišlja o mogućoj suprugovoj nevjeri.

Najživopisniji likovi su sluškinja Marta i sluga Jurje, okarakterizirani seoskom naivnošću i brzopletošću. Ne smiju ogovarati, ali to ipak čine. Prvi su među sobom otkrili prevaru Anđelije i Luke, no ne smiju o tome govoriti kako bi obavijestili članove obitelji čime se postiže komičan efekt.

Brezovački i anonimni autor slavonske drame stvaraju reprezentativne likove, nositelje prosvjetiteljsko-didaktičkih ideja ili likove kroz koje kritiziraju društvene mane kako bi osvijestili publiku i potaknuli je na korisne promjene. Stulli nema prosvjetiteljske namjere, njegovi likovi nemaju svrhu, ideje ili filozofske misli. Likovi nemaju karaktera, a zbog vulgarnosti i prevladavanja nagona, ponekad djeluju kao da su odbacili ljudski oblik. Autor slavonske drame *Prikazanje iliti komedija* pokušava oblikovati likove kojima je obiteljski sklad i sreća na prvome mjestu, gdje se članovi obitelji međusobno uvažavaju i brinu jedni o drugima. Majka Katarina brine o svojim potomcima i uči ih ispravnom ponašanju, u Stullijevoj drami

⁹¹ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 288

situacija je obratna. Razorio je tradicionalne obiteljske odnose, predstavio je majku koja u svojoj kćeri vidi neprijateljicu:

KATE: Čujte me vi: nejmate me rabijati⁹², nego mučat, i trpjet, zato sam mati, jeste li čuli, umuknite, veće sam sita priko brka vašijeh progonstva.

MARE: Je li brka Vičenca Jepsića?

KATE: Ne, negli onega jarca što te vagiđa⁹³.

MARE: Drago mu je, ima i koga.

KATE: Grdobo, ti da rečeš ima i koga - uzmi zrcalo, pak se vidi u njemu, bolja sam ja od sedmero djece koju sam okotila nego ti pišaćaro od petnes, više su ti oči neg u vola, gubičina ko u maškaruna od Svetijeh Vlasi, a sisetine padaju ko u Pavle sisače, pu, neprilike, pu, pu.⁹⁴

Članovi obitelji naučili su razgovarati psovka, Kate sebe vidi kao mladu ženu i netrpeljivo se ponaša prema kćeri koje se želi što prije riješiti udajom za mornara. Likovi često pribjegavaju alkoholu ili nasilju:

MARE: Krepaj od invidije⁹⁵, krepaj; izit ću brzo iz ovega brloga smrdećega.

PAVLE: Ako i izideš, kakav će ti bit vjerenik, nećeš imat š njime đe otit ako ne opet u sotu⁹⁶ pod Zvonik.

MARE: Nemoj da ti sad dam prdeljusku.

PAVLE: Sabit ćeš mi nos.

MARE odeleskala jom je prdeljusku.

PAVLE: Ajme, ajme, ubila me je, kučka; svu me je krv oblila - kurvo!⁹⁷

Osjeća se stalna netrpeljivost među članovima obitelji, suprotstavljaju se jedni drugima s razlogom ili bez njega. Likovi životare, kao da ih ni nema i zato ne ostavljaju prostor za postavljanje dramskog zapleta. Stulli je pokušao preko obiteljskih odnosa prikazati odnos dubrovačke vlastele prema drugima (Konavljanima). Kroz obitelj koja se ne štiti i pomaže, naglasio je društveni rascjep u Dubrovniku na prijelazu stoljeća, nezainteresiranost dubrovačke aristokracije za niže društvene slojeve.⁹⁸

⁹² *rabijati se* - ljutiti se, srditi se

⁹³ *vagiđati* (tal. *vagheggiare*) - oćijukati s kim, ljubakati, priželjkivati koga

⁹⁴ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 317-318

⁹⁵ *invidija* (tal.) - zavist, jal, zloba

⁹⁶ *sota* (tal. *sotto* - dolje) - podrum

⁹⁷ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 305

⁹⁸ Crnojević – Carić, Dubravka (2012) *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*. Zagreb: Alfa, str. 104

4. 8. Jezik i stil dramskih tekstova

Starija hrvatska književnost dugo se nije oslobodila okova izražavanja na stranom jeziku. Književnici su svjesno birali stvaranje na latinskom jeziku kako bi se aktivno uključili u europska književna strujanja.

Krajem osamnaestoga stoljeća još uvijek ne postoji jedinstveni hrvatski književni jezik, no to ne znači da ne postoji potreba za standardizacijom jezika. Rascjepkanost hrvatskih zemalja utjecala je na raslojavanje hrvatskog jezika, pa su se autori iz raznih dijelova hrvatskih krajeva pokušali regionalno izraziti, stoga danas možemo govoriti o kajkavskoj, dubrovačkoj i slavonskoj književnosti.

Vrijednost drame *Matijaš grabancijaš dijak* leži u slikovitosti i izražajnosti govora likova. Nema neprirodnog izražavanja, prevladava realističan jezični izraz kao odraz živog kajkavskog jezika. Brezovački govorom karakterizira i diferencira lica, pa pomoću jezika prikazuje socijalne razlike među zagrebačkom sredinom.⁹⁹ Govor školovanih ljudi upotpunio je frazama na latinskom jeziku:

MATIJAŠ: Ja sam dijak, koj moje škole zvršil jesem i po svetu iščem mesta, kade se med ljudi dobroga držanja nastaniti budem mogel.

*JUGOVIČ: O, bene, bene, ergo domine studiosus.*¹⁰⁰

*MATIJAŠ: Ita profecto.*¹⁰¹

*JUGOVIČ: Prez dvojmbje primae classis in omnibus scholis?*¹⁰²

*MATIJAŠ: Eminens.*¹⁰³

*JUGOVIČ: A, to je lepo, to je hvale vredno. Ako morem vu čem pomoči, drago mi bude. Ja sem vu velikeh hižah znan: ako bi kam za ključara ali pisara, ako znate lepo pisati, hoteli preporučeni biti, ja vas segurno hoču preporučiti.*¹⁰⁴

Ljudi iz naroda govore prirodnim i realističnim pučkim jezikom čiji su se izrazi zaista mogli čuti među zagrebačkim pukom:

⁹⁹ Polić, Branko (1962) *Jezik Tita Brezovačkoga u djelu „Matijaš Grabancijaš dijak“*. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 10 No. 2, str. 54

¹⁰⁰ *O, bene, bene, ergo domine studiosus* (lat.) - O, dobro, dobro, dakle gospodine student.

¹⁰¹ *Ita profecto* (lat.) - tako zaista

¹⁰² *primae classis in omnibus scholis* (lat.) - prva klasa u svim školama

¹⁰³ *eminens* (lat.) - izvrstan, odličan

¹⁰⁴ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 36-37

I. MUŽ (vudri se v prsa i mučec k drugomu reče): (Glej, glej, kume, kakve ti lepe novce ovi norci zgubivaju.) (Metemtoga donese Hanzl holbu¹⁰⁵ vina i postavi mužem na drugi stol.)

II. MUŽ: (Ne stojiju je drago. Nisi hodili za nje na podšpan¹⁰⁶.)

I. MUŽ: Hodi, kume, sedemo si pit. (Sedeju si k stolu.)

II. MUŽ: Jesi li videl, kak se igraju?

I. MUŽ: Ja sem štimal, da je bogzna kak spametna igra, ar se je jako gospoda igraju, pak vidim, da bi se toga naši pastiri sramovali, ar čisto nikaj pameti k tomu ni potrebno.

II. MUŽ: To ni velika fura.¹⁰⁷ Meni se vidi, da ova igra je samo za to zmišlena, da jeden, koj je srečen, more drugoga čisto oplenity.¹⁰⁸

Da bi ukazao na socijalnu razliku između zagrebačkog autohtono gradskog sloja i došljaka, upotrijebio je štokavštinu kojom govore djetići Lazo i Gajo:

LAZO: Pravo imadeš; ti si uzmi tri strani, ja ću dvi, ovaj pako jednu.

GAJO: Ta kako bi ti, gurzuse, dvi strani dobio, a ja jednu?

LAZO: Valja da je moja brada starija.

GAJO: Makar bila starija od Kraljević Marka, to ne ima ništa. Kadi se zajedno radi, valja da se jednako plaća.

LAZO: Čuti, Boga ti, ne zaprdaj.

GAJO: Ja ću tebi šutit? Tko si ti?

LAZO: Sad ću ti kazat, tko sam.

GAJO: Gurzus, drugo ništa.

LAZO (šupi ga za vuho i reče): Baš nešto više.

GAJO (šupi njega i reče): I ja toliko.

LAZO: Počkaj, (prime ga za lasi) ćemo vidit, tko će više dobit.¹⁰⁹

Govor likova anonimne slavonske drame djelomično odražava socijalne razlike, iako više na stilskoj razini, nego na planu izraza. Govor slugu obilježava veća sloboda pri izboru

¹⁰⁵ holba (od njem. Halbe) - mjera za tekućine

¹⁰⁶ podšpan - prisilan podvoz

¹⁰⁷ fura (njem.) - vožnja; teret, muka

¹⁰⁸ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 54

¹⁰⁹ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 33

riječi, što je vjerojatno u skladu sa stupnjem obrazovanja, dok ostali članovi obitelji pažljivo biraju kako će se izraziti:

MARTA: Ali kad je mati dobra, i dica iziđu dobra.

KATARINA: Ne, Marto, ja nejmam ikakvo zaslužjenje. Bog je njim dao jedinu vlastitost duše veoma učenu da se lasno pomoći mogu.

MARTA: Eh, gospojo, da oni nejmaju dobar izgled koga jim dajete...

KATARINA: Ako ćemo govoriti od dobroga izgleda, mene neka ne gledaju, ja bo imam mlogo pomanjkanja. Ali na otca njihova, koji je jedna u sebi dobrotu,, i djeda, koji je jedan ljubeznivi i sasvijem izgledni starčić na svitu, neka gledaju.¹¹⁰

Prevladavaju idealni oblici izražavanja, pa govor likova ne djeluje prirodno. Jezik je formaliziran i ne djeluje kao uobičajeni način komunikacije. Rečenice koje likovi izgovaraju uklapaju se među prosvjetiteljska nastojanja anonimnog autora s namjerom da preodgoji slavonsku sredinu.

Iluziju jezično-stilskog savršenstva dubrovačkih komedija, od vremena Marina Držića, razbio je Vlaho Stulli u drami *Kate Kapuralice*. Jednako kao Brezovački i anonimni autor slavonske drame, Stulli koristi govor za oblikovanje likova. Međutim, jezični izrazi koji se pojavljuju u drami nisu ništa drugo negoli psovke i vulgarizmi, jezični fenomen koji Jeličić naziva čudesnim prstenom psovke.¹¹¹ Vulgarni način izražavanja postaje uobičajen način komunikacije među likovima. Vulgarnosti se izgovaraju kao najobičnije riječi, lišene značenja i smisla, što će se tek stoljeće kasnije javiti u Ionescovim dramama. Likovi su hladni na izgovorene pogrdne fraze koje međusobno upućuju, kao da izgovorene riječi nemaju značenje koje bi imale u konkretnim prilikama.¹¹² Provokativno izražavanje likova isprva može izazvati zaprepaštenje kod čitatelja, no kada čitatelj shvati da je izraz dio likova i njihove svakodnevice, prihvaća takav način komunikacije kao nešto što se očekuje i što je normalno.

Fotez je utvrdio da rječnik Kate Kapuralice nije literaran, ali je životan i djeluje kao da je magnetofonski sniman u gostionicama.¹¹³ Život likova odvija se u spletu psovki, vulgarnog jezika koji likove održava na životu.

¹¹⁰ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozu slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 266-267

¹¹¹ Jeličić, Živko (1978) *Čudesni prsten psovke*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 147

¹¹² Grljušić, Ivan (1978) *O nekim elementima dramaturgije Stullijeve „Kate Kapuralice“*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 158

¹¹³ Batušić, Slavko; Fotez, Marko (2000) *Izbor iz djela*. Vinkovci: Riječ, str. 350

Stulli je djelomično koristio govor za izražavanje socijalnih razlika među likovima. Uglavnom likovi ostaju djelovati u krugu prstena psovke, a jedini pokušaj otpora da izađe iz prstena psovke, pružila je Kate¹¹⁴:

*KANĐE: Luka, ostavi komplimente, i činimo skrituru*¹¹⁵.

*LUKA: Da počnite; ma za dinare... koja suma... valja videt je li vjerenik kontenat.*¹¹⁶

KANĐE: Eh da što ste me zvali?

KATE: Ne slušajte ga, gosparu, od veselja krenula mu se glava pak ne zna što prdi.

KANĐE: Bravi svi, da... Ja vidim da je skritura učinjena.

KATE: Kako! Ako nijeste ni počeli.

KANĐE: Ah, ah, ah, pogledaj malko vjerenika i vjerenice kako nas iz kantuna slušaju i ljubuju se, a para im da ih niko ne vidi.

*MARE: Mogli ste veramente*¹¹⁷ *i primučat, a ne činit mi se sramit.*

LUKA: Jes, jes to faca za zasramit se.

KATE: Muč, jeben toware. Pavle, drži to spravno.

*KANĐE: Uh, ja idem zbogom: ja nijesam došo za slušat vas psovati. Diže se sa stočića.*¹¹⁸

Kanđe kao javni bilježnik poznaje talijanski jezik, a time se označava njegov socijalni status u dubrovačkoj sredini. Kate je u susretu s Kandžom djelovala kao da se želi profinjeno izraziti, no u trenutku kada se obratila Luki, vraća se svojim navikama. Stulli je polifonijom govora pokušavao ukazati na razlike među staležima u Dubrovniku, suprotstaviti govor dubrovačkih gradskih službenika naspram gradske sirotinje.

4. 9. Oznake generičke pripadnosti dramskih tekstova

U ovome poglavlju razmatra se generička pripadnost drama koje su predmetom komparativne analize.

Izvorni naslov drame Matijaš grabancijaš dijak glasi *Mathias Grabantzias diak vu trojem dogodu izpelayan po Titussu Brezovatsky prevendaru szv. Ivana y igran vu kraljevskom konviktu vu Zagrebu 12. szechna letto 1804.* što dramski tekst čini autentičnim jer je tiskan i

¹¹⁴ Jeličić, Živko (1978) *Čudesni prsten psovke*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 149

¹¹⁵ *skritura* (tal.) - pismo, spis

¹¹⁶ *kontenat* (tal.) - zadovoljan; veseo

¹¹⁷ *veramente* (tal.) - doista, zaista

¹¹⁸ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 330-331

izveden za autorova života.¹¹⁹ U naslovu djela saznajemo da će se radnja djela odigrati u tri čina, no izostaje oznaka generičke odrednice dramskog djela. U *Predgovoru k dobrovoljnom čtavcu* stoji zapis:

K istini svoji priložil je moj dijak

I takva tulikajše

Koja razveseliti i na smeh genuti

(Z navukom) mogla budeju.

Ar se je trsil nasledovati one reči

Koje negda jeden pesmoznanec je zgovoril,

Najmre:

Vsu dužnost je spunil

Koj je hasnovito z vugodnem

I smešnem zmešal.¹²⁰

Iako nigdje specifično ne rabi generičku odrednicu dramskog djela, predgovorom se naslućuje da je riječ o komediografskom dramskom tekstu. Brezovački ističe da se nada kako će njegov lik mnoge razveseliti i nasmijati. Poziva se na rimskog pjesnika Horacija u nadi da će njegovim čitateljima istovremeno pružiti nasladu i korisnu pouku.

Neki autori dramu Matijaš grabancijaš dijak određuju kao satiričku komediju jer kroz djelo kritički ismijavaju mane tadašnjeg zagrebačkog društva i ruglu izvrće vjerovanje u grabancijaša.

U zabavnom dijelu slavonskog kalendara *Svetodanik iliti kalendar ilirički za općeno godište 1781.* stoji naziv dramskog teksta *Prikazanje (Prikaza) iliti komedija*. Pored činjenice da se dramski tekst nalazio u zabavnoj rubrici, naslov dramskog teksta upućuje čitatelja da pred sobom drži komediografski tekst.

Izvorni naslov Stullijeve drame glasi *Comedia Cate Sucurizza meghiu Vratima od Pescarie Ucignena u Dubrovniku od V.S.* te se u potpunosti razlikuje od nekadašnjih postulata dubrovačke komedije. Naslov upućuje na oznaku generičke pripadnosti, no je li tome tako? Drama nema predgovora i ne možemo saznati nešto više o autorovim namjerama, no vulgarni jezik i ismijavanje sustava vrijednosti potiču na razmišljanje o žanrovskoj odrednici. Marko Fotez dramu *Kate Kapuralica* generički određuje kao tragikomediju, jer se likovi nalaze na

¹¹⁹ Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkog*. Stari pisci hrvatski, Knjiga 29, priredio Milan Ratković, Zagreb, str. 19

¹²⁰ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 20

rubu očajnog smijeha vlastitoj sudbini, čime se dokidaju granice smiješnog i potresnog.¹²¹ Izokrenuta je matrica komične igre gdje glavni likovi nisu aristokrati, nego sporedan sirotinjski svijet.¹²² Premješten je prostor radnje iz gospodskih salona u siromašne domove, čime je Stulli otvorio novi kompleksni sloj i prostor za ostvarivanje komike.

4. 9. 1. Komično u komedijama

Dobar komediograf drzne se vidjeti ono čega se većina boji i usuđuje viđeno predstaviti publici. Pod velom humora, razotkriva istinu o iskvarenoj ljudskoj naravi kako bi publika postala svjesna vlastitih kulturnih pretpostavki.

Što je komično u komediji *Matijaš grabancijaš dijak*? Brezovački je djelo namijenio izvođenju za vrijeme poklada, razdoblju godine kada su moralni nazori i cenzura olabavljeni, a šala i smijeh na tuđi račun dopušteni.¹²³ Lukavo je iskoristio ideju da sve što se događa na sceni zaodjene u pokladno ruho, kao da je dramski tekst dio karnevalske atmosfere. Sloboda izražavanja u karnevalskom duhu omogućila je Brezovačkom ukazati publici na nemoralno ponašanje suvremenika. Oblikovao je lik Matijaša grabancijaša, osobu navodnih magičnih moći koja postavlja krivca u komičnu situaciju. Primjerice, komičan efekt izaziva Matijaševo kažnjavanje Jugoviča koji je povjerovao u priču o djelovanju čarobne trave kako bi nevidljivo prisustvovao razgovoru Matijaša i Vuksana. Jugovič je uložio mnogo novaca u svoje obrazovanje, a činjenica da je povjerovao u čarobnu travu koja će ga učiniti nevidljivim, ukazuje na njegovu ograničenost i glupost, što izaziva komičan efekt. Tome pridonosi Vuksanovo pljuvanje i komentari Jugoviča koje izgovara za sebe, misleći da ga Vuksan ne čuje:

VUKSAN: Dober dan, gospon dijak.

MATIJAŠ: Dober dan, dragi sused. Drago mi je, da ste se k meni potrudili, da se med četeremi očmi spomenemo od jednoga dugovanja, koje vam i drugem dvem veliku sreću doprinesti more.

VUKSAN: O! gospone, gde se kakva sreča vloviti more, onde sem ja ze vsemi četiremi pripraven.

MATIJAŠ: S tem bolje; anda se ufati morem, da vu poslu mojem napreduval budem.

VUKSAN: Samo van z njim brže, ar sem denes na vse pripraven.

JUGOVIČ: (Dobro je ufanje; ako mu ov z nosom ne zavine, ne će mu drugi nigdo.) (Doklam ova Jugovič mučeč i kakti vu sebi govori, Vuksan na njega plune, nato reče i pak mučeč:)

¹²¹ Bošković, Ivan (2003) *Litteraria, muscicalia er theatraia* (Književne teme). Split: Matica hrvatska, str. 338

¹²² Mrdeža Antonina, Divna (2005) *Profaniranje sakralnoga u čovjeku – igra komike u teatru ranoga novog vijeka*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 31 No. 1, str. 86

¹²³ Krušić, Vladimir (2016) *Tituš Brezovački - kazalište kao "pedagogija"*. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol. 14 No. 2, str. 17

JUGOVIČ: (Ala prasec nekakov, pak je ravno na me moral plunuti.)¹²⁴

Komičan efekt kod publike izaziva primitivnost zagrebačkog puka u upotrebljavanju iskrivljenih latinskih ili njemačkih fraza:

MATIJAŠ: Ovakvi se jačiju z onem dekretumom tolerancije, koj je od dvora kraljevskoga zišel.

VUKSAN: Kaj ste to rekli, kaj? Kaj je to za jeden deketrum?

MATIJAŠ: To je kraljevska naredba, da se med sobum razlučeneh zakonov ljudi preganjati ne smeju, nego da je slobodno vsakomu živeti poleg zakona svojega.

VUKSAN: To je sveta i spametna naredba, ali ja mislim, da on deketrum nima toga, da bi vsaki slobodno iz svojega zakona norca¹²⁵ delal, ter vendar niti svojega niti drugoga obdržaval. Ar takvo osmehavanje i za nikaj držanje zakona svojega pri nikom ne vidimo, kak pri jedinom katoliku. I takveh svojvoljneh nevernikov vezdašnje vreme veliku silu imamo. (Plune na Jugoviča.¹²⁶)

U drami je nemoguće nabrojati i obuhvatiti sve vidove smiješnoga jer usprkos sadržajno-kompozicijskoj statičnosti radnje, jedan komičan efekt sustiže drugi.¹²⁷ Pokušaj Smolka da iznudi novac od vraga, Jugovičeva osveta Vuksanu i čin pretvorbe gradskih činovnika, svakako izazivaju smijeh kod publike.

Humoru najviše pridonosi kajkavski jezik, naročito kada se postavi naspram štokavske ikavice čime se zbog konfrontacije dvaju dijalekata na sceni izaziva komičan efekt. Smijeh je izazvao Smolkov pokušaj korištenja štokavske ikavice među svojim djetićima:

SMOLKO: Indi dobro. - Mi ćemo sad u noć prve Mlade Nedile prije jedanajst sata izlaziti tamo na Prekrižje i ondi na krišputu ćemo vraga zazvati, neka nam jedanajst hiljada cekinov¹²⁸ dade.

MATIJAŠ: (Dobro da znam, kam budete došli: splatim vas tak, da se budete do smrti spominali iz vaše koraže¹²⁹).

SMOLKO: Prije kako ove novce dobijemo, hoće nas plašit; veće mi se na to ne krenemo, manje pako iz kola izlazemo; posle će nam novce dati.

LAZO: Makar šalje nad me hiljadu vragova, baš mi se ne krene ni jedan las na glavi.

GAJO: Ala, branjo, lipe sriće! - Silu novaca, baš za niš. - Ma kako ćemo dilit?

SMOLKO: Budalo, kako? Meni polak, vama dvima polak.

¹²⁴ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 42

¹²⁵ *norc* - budala

¹²⁶ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 47

¹²⁷ Hećimović, Branko (1978) *Komično u scenskim djelima Tituša Brezovačkoga*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 298

¹²⁸ *cekin* - zlatnik

¹²⁹ *koraža* (tal.) - smionost

GAJO: Ne može tako biti.

SMOLKO: Zašto ne? Nisam li ja gazda?

GAJO: Jest, kod kuće, ali kadi se jednako strahi dile, valja da se i novci dile.

SMOLKO: Ma valja da na stariju bradu više padne.

LAZO: Pravo imadeš; ti si uzmi tri strani, ja ću dvi, ovaj pako jednu.¹³⁰

Iako slavonska drama *Prikazanje iliti komedija* u naslovu sadrži generičku odrednicu i orijentacijski smjer, teško se mogu primijetiti komični dijelovi u dramskome tekstu. Prevladava sentimentalna atmosfera unutar jedne obitelji koja nastoji djelovati u duhu kršćansko-moralnih vrijednosti. Jedini komičan efekt izazivaju sluge kojima je zabranjeno ogovarati, ali to ipak čine. Ogovaraju supružnike Anđeliju i Luku, njihov nemoralan način života:

JURJE: To se isto može reći i od gospoje Anđelije, koja se voda s nikim društvom od mala povirovanja, s njikima mladićima razpuštenoga života, pak čine da se u komišluku ogovara.

MARTA: Ali ne valja da mi ogovaramo zato jerbo naš naš gospodin i gospoja neće da ogovaramo.

JURJE: I kazao mi je baš njezin sluga da je ona jurve sto puta svojemu mužu smrt želila.

MARTA: Može biti jerb ima volju udati se opet.

JURJE: Valja da joj se kojigod od onih, koji ju vodaju i njoj dvore, dopao.

MARTA: Eh, ta vidi se da ima baš živinsku narav! Ona se odmah na svašto privući dade.

JURJE: Baš su se dobro sastali, muž i žena, dvije prave budale.

MARTA: Oh, šutimo, dosta je! Ne bih rad da počmemo ogovarati.

JURJE: Da mi nije zabranito, mlogo bih još koješta kazao.

MARTA: Baš i ja bih znala nekoliko lijepih kazati, ali neću, da se ne rekne – mi za drugim zlo govorimo. Bolje da opravimo poslove naše, da nas ne pokaraju naši starji i nas radi Boga uvrde. S Bogom, Jurje!¹³¹

Komičan efekt izaziva trenutak kada sluškinja Marta kaže da zašute jer će inače početi ogovarati, kao da nisu svjesni da se njihov razgovor do tog trenutka svodio na olajavanje.

Stullijeva tragikomedija *Kate Kapuralica* obiluje okrutnim crnim humorom, no zašto je tome tako? Autor je napisao dramu na samome kraju osamnaestoga stoljeća, osjećao je prekretnicu vremena i prtok prosvjetiteljskih ideja francuske revolucije. U Dubrovniku je

¹³⁰ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priređio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 32

¹³¹ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 284

vladala sumorna atmosfera, bližio se pad Republike i aristokratske vladavine. Zato je u središte dramskog djela postavio sirotinjsku obitelji koju progone egzistencijalne brige. Likovi se održavaju na životu smijehom kako bi izmaknuli očaju i okrutnoj stvarnosti.¹³²

Stulli je podvrgnuo smijehu tradicijske teme starije hrvatske književnosti, primjerice divljenje prema ženskoj ljepoti i blaženom stanju trudnoće, pa je trudnoća iz blaženog svetog stanja prešla u vulgarni životinjski izraz:

LUKA s mušjelom¹³³ u ruci ustrčô je uz skale: Ključ? Ključ? Evo ti ključ, kurvo buzarada, evo vam ključa, kenje pomižane! Žena i djeca zatvorili su se u komin. Otvorite ta vrata, otvorite, er ću ih sad razmlatit s ovom biljicom.¹³⁴

KATE iznutri: Veće si učinio spavente¹³⁵ ovu djecu; kad se opiješ, krmče, ne znaš veće ništa od tebi, hardaš po nami kako po gomnu.

LUKA: Da nemam rigvarda temu što ti je u trbuhu, viđela bi ti!

KATA: Imalo ti je to prije doć na pamet; ali si zaboravio, jarče jebeni, kad si se više mene valjô doli u Gvardiji od Vičenca na odru? Ali sam, kenče, ja sama ovo zaprđela u trbuh?

LUKA: Muč', kenja buzarada, muč'; tako govoriš prid ovom djecom.

KATE: Drago mi je, drago mi je, ja sam ih okotila s krvavijem bolestima, a što cijeniš, krmče, da ne znadu i oni tvoje kreposti?¹³⁶

Religiozne teme prikazao je kao komične, primjerice, Luka u istoj rečenici govori da je vjernik i psuje:

LUKA: U mojoj kući dunkve ja hranim dušmane? Žena, kćeri, sin; in somma¹³⁷ svi do mačke, svi lupeži, kurve, vragovi, labare, jezici iz pakla. Ako mi koji kapetan daruje malko soli, ukradu mi za prodat i nalabat se; ako vidu da što izijem i popijem, pripovijedaju svakomu kako se ja čitâm, a da oni krepavaju od glada i žeđe. Kad dođe ura za počinut, moja je kuća gora negli pakô. Žena viče i bještima, onî plače, kćeri psuju i revu da rebumbava¹³⁸ porat: treska da ne bi zaspo vrag, negoli počinut moj život. Far buzarar kad sam i živ: Luka je sve kriv. Evo bili su umukli momenat i počeli su današnju solfaniju: ne služi zvat, molit Boga, er neće, a ne vjeruju ni u palicu; ima više od godišta da nije bila na misi, a ima i pet da se nije ispoviđela, lijep izgled

¹³² Crnojević – Carić, Dubravka (2012) *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*. Zagreb: Alfa, str. 99

¹³³ *mušjela* - remen, pojas, bič

¹³⁴ *biljica* - batina, štap, komad drva

¹³⁵ *spavente* - prestrašiti

¹³⁶ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 304

¹³⁷ *in somma* (tal.) - sve u svemu, ukupno

¹³⁸ *rebumbavati* - odjekivati

dava djeci. Ne služi mi se od njih krstit, er gorji od svijeh vragova još gore nalijetaju na me: veće sam usaho od njihova progonstva, ovo haljina svaki dan to gore s mene spadaju; sve me je strah da š njih još mi je malo života; ištu svijećom kako će me prije svršit. Hvala Bogu, tvoja se i svršila. Ovi njihov govor però¹³⁹ ja veće ne mogu trpjet, jedan dan valja mi se risolvat¹⁴⁰ i otiti biskupu ih akužat.¹⁴¹

Prethodne drame pokušavale su ismijati mane tadašnje sredine, Brezovački je ukazivao na kartaške strasti, praznovjerje i plemićku ograničenost, a anonimni autor slavonske drame na problem ogovaranja i svađi. Autori su dovodili likove u komične situacije kako bi ukazali na neki od negativnih društvenih poroka publici. Stulli nema namjeru ismijati mane i poroke dubrovačkog društva, nego ukazati na dubrovačku stvarnost kojom su okruženi te osvijestiti publiku.

4. 10. Dokumentarnost i vjerodostojnost kao osobine dramskih tekstova

Vrijednost dramskih tekstova proizlazi iz njihove dokumentarnosti i vjerodostojnosti u opisu sredine koje su autori dijelom. Realistička opažanja socijalne sredine pružaju vjerne i detaljne slike tadašnjeg vremena. Brezovački ukazuje na građansku zagrebačku stvarnost krajem osamnaestoga i početkom devetnaestoga stoljeća, otkriva negativnu sliku pojave sve većeg broja plemića, čiji sloj naglo osiromašuje. U drami *Matijaš grabancijaš dijak*, Matijaš komentira plemićko podrijetlo Jugovića:

JUGOVIĆ: To ni moguće. Ar sem i ja po školah hodil, pak toga ne znam. - Metemtoga, domine studiose¹⁴², kaj bi od mene znali povedati?

MATIJAŠ (pogleda v nebo i broji na prste): Malo dobra, ne zamerite. Vi ste od plemeniteh i premogućeh starešeh. Kakti dijak bili ste vsigdar v tretjem redu; tukli se, razbijali i poleg vsega toga gizdavi bili. Gledeč na roditelje vaše puščeni ste po školah iti, ar je znano bilo navučitelom vašem ono općinsko premogućeh starešeh govorenje: da deca njihova, ako-prem nikaj znala ne budu, vendar ostanaju roda i plemena poglavitoga. Zato pustili su vas ovak odrasti s praznum glavu, ar se od ovakveh male, ali nikakve druge hasne domovina ima nadijati, kak da broja povekšaju oneh, koji njoj na trh¹⁴³ i nikakvu diku jesu.

¹³⁹ *pero* (tal.) - ipak, ali, zato

¹⁴⁰ *risolvat* (tal. *risolvere*) - odlučiti

¹⁴¹ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedijske XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 302

¹⁴² *domine studiose* (lat.) - gospodine student

¹⁴³ *trh* - teret

SMOLKO: *Gospone, ov vam po vražje zafrigava.*

JUGOVIČ: *Zgađa nekaj, zgađa.*

MATIJAŠ: *Kada ste škole zvršili i počeli sablju pasati, onda nigdo oholneši, nigdo obzójneši od vas nije bil. Oprave, komedije, bali, pileari¹⁴⁴, vsi su vas puni bili, da vre stareši vaši nemogući zmagati prestali su na vas trošiti, otkuda počeli ste duge delati na buduće vaše očinstvo.*

JUGOVIČ: *To drugač ni, ar bi stareše moralo sram biti, da bi sin njihov rastrgan i razdrapan hodil¹⁴⁵*

Vjerodostojnost drame *Matijaš grabancijaš dijak* očituje u ekonomskim prilikama zagrebačkog stanovništva koje je poskupljenjem kave prisiljeno pržiti čičak, žir i ostale sirovine pretvarajući se pred drugima da priju kavu:

VUKSAN: *Hvala velika, nemam stanovito časa; pak sem i tak vre doma ručkal slivovu juhu z medom i z mlekom.*

MATIJAŠ: *To je drugač kava, ali ju vi ne čete s pravem imenom krstiti.*

VUKSAN: *Gospone, kava je kava, ali ovo, kaj su vezda počeli nekoji piti, je baš niš.*

MATIJAŠ: *Kak to?*

VUKSAN: *Poklam je kava podražela¹⁴⁶, zmislili su nekoji premogućni skupci vsakojački način kave; jedni opečeju čička, drugi kostanja¹⁴⁷, tretji nekakve zemelske mandale¹⁴⁸, ovi krumpira, oni merlina¹⁴⁹, nekoji žira, to si skuhanju kakti kavu i vputiju sami sebe i svoju mošnju, da je kava, ter to na tuliko, da su pripravní prisegati, da je takva kaluža tak dobra, žmahna i jaka kakti kava. Ali moja žena i druge purgarice jesu spametneše i ne dadu se vu to nikak vputiti, nego kupuju pravu kavu, makar po cekinu funt; samo su pak vu tom skupe, da samo 10 zrn na jednu šalicu brojiju, ar ne maraju, ako je kakti slivna juha, samo da je juha od prave kave.¹⁵⁰*

Osim toga, u tekstu se često navode dijelovi starog Zagreba poput Harmice ili Prekrižja, saznaje se kako su bile odgajane kćeri građanskog sloja:

MATIJAŠ: *Ja ne sudim, da bi se vi ufali vašu kčer komu vekšemu i preštimatešemu vdati, pokehdob¹⁵¹ je purgarskoga roda i priprosto zvučena.*

¹⁴⁴ *pilear* - biljar

¹⁴⁵ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 37

¹⁴⁶ *podražiti* - poskupiti

¹⁴⁷ *kostanj* - kesten

¹⁴⁸ *mandala* - marelica

¹⁴⁹ *melin* - mlin

¹⁵⁰ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 27

¹⁵¹ *pokehdob* - budući da, jer

VUKSAN: *Kaj? Priprosto zvučena? Prosim za oprostjenje. Hodila je ona tri leta nad Ka-menita vrata; navčila se je tam štrikati, jedno malo šivati, z vsakojačkum svilum srca na-švavati, tak da su v jednom tri; katekizmuša zna tja do glavneh grehov; pisati zna čisto dobro, samo da si priteško čteje. Vsega zna dosta dobro, samo presti malo. (Plune na Jugoviča.)*

MATIJAŠ: *To je dosta za purgarske kčere.*¹⁵²

Brezovački je predstavio publici vjernu sliku svog vremena, negativnu građansku stvarnost zagrebačke sredine koja žudi za materijalnim, trudi se izvana izgledati najbolje i uzaludno troši novac da bi se dokazala drugima što dramski tekst čini aktualnim i danas. Nažalost, autor slavonske drame nije naznačio mjesto radnje, stoga je teško utvrditi dokumentarne značajke dramskog teksta. U Slavoniji su tijekom osamnaestoga stoljeća prevladavale drame nabožnog sadržaja, a pojava drame *Prikazanje iliti komedija* pruža svjedočanstvo o potrebi slavonskog naroda za svjetovnom tematikom. Drami pridajemo kulturno-povijesno značenje s obzirom da se radi o zasada jedinjoj poznatoj slavonskoj svjetovnoj drami krajem osamnaestoga stoljeća. Vjerodostojnost dramskog teksta proizlazi iz religijskog aspekta jer je nakon odlaska Turaka, Slavonija postala dijelom Habsburške Monarhije koja je slavonsko područje odlučila ponovno kristijanizirati, o čemu svjedoči dolazak isusovaca među slavonsku sredinu. Kršćanski nauk i vrijednosti očituju se na planu izraza:

NIKOLA: *Dobar dan, kćerkice, draga, dobar dan!*

KATARINA: *Dobar dan i vami, gospodine svekre, dobro mi ustali!*

JANJA: *Molim, dajte mi ruku, gospodine dido. (Ustane i poljubi ruku.)*

NIKOLA: *Bog te blagosovio, moje drago veselje!(Na Janju)*

MARTA: *I meni, dragi gospodine.*

NIKOLA: *Dobro, fala Bogu, dobro.*¹⁵³

Problem je što dijalozi djeluju neuvjerljivo kao da su oblikovano prema idealnim oblicima izražavanja, stoga je nemoguć utvrditi realistične elemente. Jedino što se sa sigurnošću može ustanoviti jest prosvjetiteljska namjera djela, pa unutar tih okvira možemo razumjeti značaj umjetno konstruiranih dijaloga.

¹⁵² Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 44

¹⁵³ Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonsaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 268

Dokumentarnost Stullijeve drame *Kate Kapuralica* proizlazi iz stvarnog dokumenta o izboru Luke Ivankovića za kapurala vrata od Peskarije po čijem je motivu Stulli napisao dramu na tragu sudbine stvarnih Dubrovčana. Uzevši u obzir navedeni dokument i činjenicu da je Stulli radio kao zdravstveni činovnik, te obilazio dubrovačku sirotinju, možemo tvrditi da drama ukazuje na stvaran život i svakodnevicu dubrovačkog najnižeg sloja društva. Stulli je opisao teške ekonomske prilike jedne dubrovačke siromašne obitelji koja živi na rubu i svakodnevno se bori za opstanak. Vjerodostojnost dramskog teksta pruža stvaran prostor odvijanja drame:

ŠENA 1.

Vidi se Stražarnica među Vratima od Grada, jedna vrata od kojih učinjena su na raštio.¹⁵⁴ KATA stoji na funjestrinu u skali prid dvadesti i četiri za ne bit viđena od LUKE. Luka vraća se iz Grada i nosi nješto pod ogarnačom, i otvora vrata od ormara koji je doli blizu vrata, ma izvan kuće.¹⁵⁵

Vjerodostojnost drame potvrđena je kroz narodni dubrovački jezik, suprotan jeziku dubrovačke vlastele i aristokracije. Jezik djeluje kao da je magnetofonski sniman u gostionicama što svjedoči o prilikama u društvu te načinu izražavanja nižeg sloja.

4. 11. Ukazivanje na društvene probleme kroz dramske tekstove

Ovo poglavlje prikazuje probleme zagrebačkog, slavonskog i dubrovačkog društva s kraja osamnaestoga i početka devetnaestoga stoljeća uočene u dramskim tekstovima.

4. 12. 1. Praznovjerje

Komedija *Matijaš grabancijaš dijak* zrcali probleme i nedostatke zagrebačke sredine krajem osamnaestoga stoljeća i ukazuje na mentalitet tadašnjeg društva. Brezovački ističe vjerovanje u grabancijaša kao problem zagrebačke sredine, dok slavonska i dubrovačka drama svjedoče o drugačijem mentalitetu i zaokupljenosti društva drugim problemima, naročito obiteljskim odnosima i moralnim vrijednostima.

Brezovački je ismijao praznovjerje i podvrgnuo ruglu zagrebačku sredinu koja na pragu prosvjetiteljskog doba i dalje vjeruje u magične čini srednjovjekovlja. Ukazao je mane i slabosti društva kroz praznovjerje o grabancijašu, đaku koji je pored dvanaest bogoslovnih škola, završio trinaestu čarobnjačku školu.¹⁵⁶ Iako se više puta predstavio kao đak koji je izučio brojne

¹⁵⁴ *raštio, raštjela* (tal. rastrello) - grablje; rešetka

¹⁵⁵ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 301

¹⁵⁶ Hećimović, Branko (1971) *Dva komediografa (Dvije komedije Tita Brezovačkog)*. Zagreb: Školska knjiga, str. 22

nauke, u tekstu se nikada eksplicitno ne odaje njegova povijest. Matijaš je stalno ukazivao na potrebu znanja i znanosti, a kada se na kraju predstavio kao grabancijaš, svjesno je šokirao čitatelje i publiku:

MATIJAŠ: (...) Ovo su moji zroki¹⁵⁷ i načini, s kojimi ja za vaše dobro ovak z vami baratal jesem. Da sem glave druge, črni obraz, velikoga nosa, smrt i druga iskazal, ne čudete se, ar to onomu, koj po školah hodi i marlivo vu izvedanju naravskih pripečenj trsi se vučiti, lahko včiniti je, i zato ova pripečenja ne coprijam nego navuku i znanju naravskomu pripisati morate; to meni verujte, ar sem

grabancijaš dijak.

(Na ove zadnje reči osupneju se vsi i teatrum se zapre.)¹⁵⁸

Paradoksalnim krajem ujedno je ismijao narodno vjerovanje i predaje o grabancijašu te propitao potrebu publike za znanjem i znanošću. Očekivao je da će se čitatelj dramskog djela ili gledatelj predstave začuditi posljednjim Matijaševim riječima zato što je praznovjerje aktualna tema tadašnjeg društva. Veće zaprepaštenje dogodilo se u trenutku kada je publika shvatila da nositelj prosvjetiteljskih ideja, napretka i znanja nije nitko drugi doli grabancijaš. Autor je dobro poznao zagrebačku sredinu, naročito društvena previranja krajem osamnaestoga stoljeća koja su mu poslužila u izgradnji komičnog dramskog djela.

4. 12. 2. Društveni poroci i moralne vrijednosti

Drame koje su predmetom komparativne analize problematiziraju svjetonazore, društvene poroke i moralne vrijednosti svih društvenih skupina. Drama *Matijaš grabancijaš dijak* oštro kritizira zagrebačku svakodnevicu, naročito plemenitaše i gradske dužnosnike željne ugodna života nastojeći kartaškim igrama i prijevarama doći do novaca. Kao osnovne društvene poroke, Brezovački ističe kradljivost, pohlepu i kartaške strasti. Smolko pokušava iznuditi novac od vruga, no biva kažnjen zbog pohlepe i želje da se obogati na olakotan način. Matijaš stalno podsjeća likove na moralne vrijednosti:

SMOLKO: Kada smo domom došli i žakla razvezali, našli smo nutri samo steklovinje¹⁵⁹ i odzgora ov falačec papera.

JUGOVIČ: Dajte ga sim.

¹⁵⁷ zrok - uzrok

¹⁵⁸ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 70

¹⁵⁹ steklovinje - staklarija

SMOLKO: Ovo vam je! Ja ga nisem mogel čteti, ar na očali ne vidim. Dajte vi pogledjte, kaj je nutri ta mesarski vrag napisal.

JUGOVIČ odvine papera i počne glasno čteti:

K kakvomu se pomočniku gdo vteče, s takvemi se penezi spleča. Ne išči bogatstvo po hman¹⁶⁰ puteh i načineh, ar, ako dober i marliv budeš, samo ti dojde; ako budeš len i rasipen, nisi ga vreden.¹⁶¹

U drami *Prikazanje iliti komedija*, autor ukazuje na problem ogovaranja među slavonskom sredinom. Likovi koji su podložni tom društvenom poroku pripadaju nižem društvenom sloju, to su isprva sluga Jurje i sluškinja Marta. Oni su svjesni svog nedostatka, ali ga ne mogu iskorijeniti. Djevojčica Janja, kćerka gospođe Katarine, tek uči o pravilnom ponašanju u društvu i moralnim vrijednostima, pa kada u jednoj rečenici nesvjesno progovori o načinu života kod gospođe Anđelije, majka ju odmah ispravlja navodeći štetnosti ogovaranja. U drami se općenito ističu pozitivne moralne vrijednosti koje bi trebale krasiti svakog čovjeka poput poštenja i pomaganja drugima. Nakon što djed Nikola saznaje za prevaru supružnika Anđelije i Luke, on mirno rješava sukob u skladu s kršćanskom dobrotom i mogućnosti oprosta: *NIKOLA: Ja mislim da vaše potrebe čine vas ufati da čete vaše stvari imati brez novaca i, s jedne strane, zaslužili ste jerbo ste istinu izpovidili. Ivane, 400 forinta na mene piši. Katarino, 200 forinta ja dajem. Prijatelji, evo vam biser. (Daje Anđeliji menđuše i prsten, a Luki druga, koja primaju.) Ako vam kakvo veselje uzrokuje ovo moje dilo od ljubavi prema mojima, sad poslidnju milost od vas ištem.*

LUKA: Zapovidajte, gospodine.

ANĐELIJA: Što ne bi učinila čoviku od tolike dobrote.

NIKOLA: Prije nego iz ove kuće izidete, pomirite se ljubite se kao prije i dajte mi ufanje da naš izgled vas nauči bolje poznavati unapridak stanje i sveti sakramenat ženidbe i također život procinjivat pošteni i većanje ljudsko.¹⁶²

Društveni poroci dubrovačke sirotinje realistično su prikazani u Stullijevoj drami *Kate Kapuralica*. Na prvom planu, problematizira se posezanje za alkoholom i opijati koji služe kao

¹⁶⁰ *hman, hmanji* (njem.) - lud, nevaljao, loš, lijen

¹⁶¹ Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priređio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint, str. 69

¹⁶² Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 298

bijeg od svakodnevnog životarenja. Kada članovi obitelji ne konzumiraju alkohol, stalno žude za njim, a da bi došli do njega, koriste se različitim sredstvima:

KATE: Djeco, nije ovdje drugoga remedija¹⁶³ negli ukrasti ključ od ormara kad se zavalj oni pijanac; polovicu odlit ćemo i ulit vode, neka se i mi cazzo¹⁶⁴ napijemo jedanput almeno¹⁶⁵ dobra vina.

MARE: Majde, majko, imaš razlog, sve za njega, sve za njega, nije mu dosta labat muktiš s ovijem i onijem po Gradu, nego još kad dođe doma, pije on doli sam na svaki čas i oblije se gore: čuste li ga sad kako otvora buzaradi ormar.

PAVLE: Vi govorite ukrasti ključ, to bi bilo najbolje, ma kako ćemo učinit?

KATE: Dijete, imaš razlog, ona hudoba čuva ga više negoli tezoro¹⁶⁶ hercegovo, drži ga sveđ u špagu, basta inđenjat¹⁶⁷ ćemo se.

PAVLE: Zaisto, majko, stavit ćemo se i žive i mrtve za ukrast mu ga.

MARE: O najdalje sutra dovečer lascia far a me¹⁶⁸ i provat ću kako sam mu više puta ukrala iz škrabice od banka dinara, i nije mogo obaznat ko je.¹⁶⁹

Alkohol je često povod svađama i nasilju u obitelji, bilo da su likovi trijezni ili opijeni. Likovi se stalno svađaju, ponekad i bez povoda, a riječi koje međusobno izmjenjuju nisu dio uljudnog razgovora. Likovi se slobodno izražavaju psovka, pa kada ne mogu upotrijebiti fizičko nasilje, pribjegavaju verbalnom. Lišeni moralnih vrijednosti, svedeni su na primitivno i animalno što se očituje u namjeri roditelja da što prije udaju malodobnu kćer kako bi hranili jedna usta manje.

4. 12. 3. Obiteljski odnosi

Obiteljski odnosi problematiziraju se u drami *Prikazanje iliti komedija* te Stullijevoj *Kati Kapuralici*. Slavenska drama prikazuje skladnu i tradicionalnu obitelj na čelu s djedom Nikolom u kojoj se članovi obitelji međusobno uvažavaju, a mlađi uvijek imaju razumijevanja i poštovanje prema starijima. Roditelji ulažu mnogo truda u odgoj i obrazovanje svoje djece, a svojim skladnim partnerskim odnosom pružaju kvalitetan primjer djeci. Stullijevi članovi obitelji izašli su iz okvira očekivanih obiteljskih odnosa, pa u toj obitelji ne postoji međusobno

¹⁶³ *remedij, remedijo* (mlet. tal.) - lijek

¹⁶⁴ *cazzo* (tal.) - muški spolni organ

¹⁶⁵ *almeno* (tal.) - barem, bar

¹⁶⁶ *tezoro* (tal.) - blago, zlato; riznica, blagajna

¹⁶⁷ *inđenjati se* (tal.) - brinuti se

¹⁶⁸ *lascia far a me* (tal.) - pusti da ja to obavim, prepusti to meni

¹⁶⁹ Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora, str. 302

razumijevanje i uvažavanje. Roditelji ne štite potomke, a netrpeljivost roditelja prelazi na djecu i prerasta u svakodnevne sukobe. Roditelji djecu potiču na konzumaciju alkohola, a djeca su s vremenom usvojila vulgarni način izražavanja. Stulli je tradicionalan stereotipan opis žene zamijenio nadrealnim opisom žene koja slobodno koristi psovke i uživa u alkoholu.

Dvije drame s kraja osamnaestoga stoljeća prikazuju potpuno različite obiteljske odnose, pa možemo zaključiti da su se u slavonskoj sredini njegovali tradicionalni patrijarhalni obiteljski odnosi, a u slavonsko društvo poticalo se da živi u skladu s tim vrijednostima. Dubrovačko društvo nalazio se pred padom Republike, što je utjecalo na pad idealiziranih sustava vrijednosti. Stulli je prikazao obiteljske odnose koji možda jesu surovi i primitivni, ali barem su istiniti i autentični.

ZAKLJUČAK

Hrvatska dramska književnost krajem osamnaestoga i početkom devetnaestoga stoljeća iznimno je kompleksno područje proučavanja. Tome pridonosi rascjepkanost i državnopravni status hrvatskih zemalja, pa se prostor sjeverne Hrvatske i Slavonije nalaze pod habsburškom krunom, a Dubrovačka Republika formirala se kao prostor samostalne aristokratske države. Samostalnost ili podložnost hrvatskih krajeva tuđinskoj vlasti zapravo su faktori koji su svakako utjecali na razvoj književnosti uopće. Međutim, treba zaključiti da su dubrovački književnici imali povoljnije uvjete za književno stvaralaštvo, nego prostor sjeverne Hrvatske ili Slavonije na kojima vlada carski režim i cenzura tiska.

Ne možemo govoriti o postojanju jedinstvenih obilježja dramske književnosti druge polovice osamnaestoga stoljeća u Hrvatskoj, stoga hrvatsku dramsku književnost tog doba treba sagledati kroz prizmu zasebnih hrvatskih područja i usporediti dramske elemente.

Komparativnom analizom dramskih djela *Matijaš grabancijaš dijak*, *Kate Kapuralica* i *Prikazanje iliti komedija* utvrđena je prosvjetiteljska intencija dramskih djela, posebice težnja autora da ukažu publici stvarnost koje su dijelom te da se suoče s društvenim porocima zbog kojih kao društvo ne mogu napredovati. Usporednim pristupom utvrđena je sličnost u formiranju strukture i kompozicije dramskih tekstova koji se sastoje od tri čina s najmanje deset, a najviše petnaest prizora.

Autor svjetovne slavonske drame još uvijek je nepoznat, no možemo zaključiti da je riječ o obrazovanoj osobi koja se dobro upoznala s elementima dramske književnosti. Visok stupanj obrazovanja stekli su Brezovački i Stulli, iako pripadnici različitih socijalnih skupina, osjećali su probleme društvene sredine. Gostujuće njemačke i talijanske profesionalne glumačke družine potaknule su autore da napišu vlastite dramske tekstove. Analizom je utvrđeno da su povodi za pisanje bili slični jer je među autorima postojala potreba da se napiše nešto na narodnom jeziku prkoseći dominantnim dramskim djelima na stranim jezicima.

Tematski su dramski tekstovi različiti, ali imaju istu namjeru ukazati i ismijati društvene poroke i mane, ukazati ljudima potrebitost i svrhovitost stjecanja znanja za budući napredak društva te ukazati na istinito stanje tadašnjeg društva kako bi se slomili idealizirani prikazi. Slična je uloga glavnih likova dramskih tekstova, uglavnom nositelja prosvjetiteljskih ideja ili životnih ideala. Jedino je Stulli oblikovao likove kao nositelje razornog kako bi prikazao svakodnevicu dubrovačke sirotinje.

Drame koje su predmetom komparativne analize možemo odrediti kao komedije, no postoje razlike. U drami *Matijaš grabancijaš dijak* ne postoji izravna generička odrednica, no

sudeći prema tekstu predgovora i želji autora da publika na smiješan način primi pouku drame, možemo zaključiti da je riječ o komediji. Slavonska drama *Prikazanje iliti komedija* u naslovu sadrži generičku odrednicu, no problem je u tome što se tijekom drame pojavljuje malo komičnih elemenata, no s obzirom da dramski tekst nije cjelovit, zaključujemo da je ipak riječ o komediografskom tekstu. Stullijeva drama *Kate Kapuralica* u izvornom nazivu određuje se kao komedija, no zbog prevladavajućeg crnog humora, više bismo je mogli odrediti kao tragikomediju.

Vrijednost dramskih tekstova proizlazi iz njihove dokumentarnosti i vjerodostojnosti. Autori su realističkim opažanjima postali svjedoci tadašnjih ekonomskih prilika, moralnih i odgojnih vrijednosti te ukazali na društvene probleme kojima se kočio napredak društva, poput narodnog vjerovanja u grabancijaša ili društvene poroke poput kartaških strasti, posezanja za alkoholom, pohlepnosti i žudnjom za ugodnim životom.

Najveća vrijednost dramskih tekstova proizlazi iz jezika koji svjedoči o duhu vremena, pa je kajkavski govor pridonio komičnosti, slavonska štokavska ikavica upoznala nas je s dosada nepoznatim dramskim svjetovnim tekstom, a dubrovački govor razorio je nekadašnje idealizirane forme i izraze upotrebom vulgarizama i psovki.

Na kraju možemo zaključiti da su analizirani dramski tekstovi s kraja osamnaestoga i početka devetnaestoga stoljeća napisani kako bi prosvjetiteljskim idejama o napretku društva i ukazivanjem na društvene probleme utjecali na publiku. Jesu li zbilja utjecali na tadašnje čitatelje? Stullijeva drama nije objavljena do 1967. godine, stoga možemo pretpostaviti da je dubrovačka publika s kraja osamnaestoga stoljeća nikada nije upoznala. Drama Tituša Brezovačkog izvedena početkom devetnaestoga stoljeća, a ponovno je na kazališnim daskama oživjela tek 1849. godine, što znači da publika nije prihvaćala dramski sadržaj. Slavonska drama objavljena je u kalendaru s ciljem da je pročita što veći broj ljudi i živi prema kršćanskim idealima i moralnim vrijednostima koje se izlažu u drami, no nema podataka da je drama prikazana na pozornici, pa ne možemo govoriti o recepciji. Dakle, sudeći prema sudbini dramskih tekstova, velika je vjerojatnost da drame nisu utjecale na tadašnje čitatelje u zadanim mjerama autora, no danas svjedoče o postojanju namjere da se isprave društvene mane i usmjeri djelovanje prema društvenom napretku.

POPIS LITERATURE

1. Batušić, Nikola (1999) *Studije o hrvatskoj drami*. Zagreb: Matica hrvatska
2. Batušić, Nikola (2002) *Starija kajkavska drama: studije i rasprave*. Zagreb: Disput
3. Batušić, Slavko (1951) *Komediografija Tita Brezovačkog*. Stari pisci hrvatski, Knjiga 29, priredio Milan Ratković, Zagreb
4. Batušić, Slavko; Fotez, Marko (2000) *Izbor iz djela*. Vinkovci: Riječ
5. Beritić, Nada (2000) *Otkrića iz arhiva*. Split: Književni krug
6. Bošković, Ivan (2003) *Litteraria, muscicalia er theatraalia (Književne teme)*. Split: Matica hrvatska
7. Brezovački, Tituš (1996) *Matijaš grabancijaš dijak* (priredio Milan Ratković). Zagreb: Sysprint
8. Crnojević – Carić, Dubravka (2012) *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*. Zagreb: Alfa
9. Frangeš, Ivo (1987) *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb-Ljubljana: Nakladni Zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba
10. Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo (1974) *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga (Od renesanse do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Liber: Mladost
11. Georgijević, Krešimir (1969) *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska
12. Grljušić, Ivan (1978) *O nekim elementima dramaturgije Stullijeve „Kate Kapuralice“*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1
13. Hećimović, Branko (1971) *Dva komediografa* (Dvije komedije Tita Brezovačkog). Zagreb: Školska knjiga
14. Hećimović, Branko (1978) *Komično u scenskim djelima Tituša Brezovačkoga*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1, str. 298
15. Hećimović, Branko (1988) *Antologija hrvatske drame (Od srednjeg vijeka do prosvjetiteljstva)*. Zagreb: Znanje
16. Iveljić, Iskra (2010) *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam international
17. Jeličić, Živko (1978) *Čudesni prsten psovke*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1

18. Kombol, Mihovil (1961) *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska
19. Krušić, Vladimir (2016) *Tituš Brezovački - kazalište kao "pedagogija"*. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol. 14 No. 2
20. Malbaša, Marija (1978) *Povijest tiskarstva u Slavoniji*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo
21. Maretić, Tomo (1994) *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Vinkovci: Slavonica
22. Marijanović, Stanislav (1978) *O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća*. // Dani Hvarškoga kazališta vol.5, br. 1
23. Mrdeža Antonina, Divna (2005) *Profaniranje sakralnoga u čovjeku – igra komike u teatru ranoga novog vijeka*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 31 No. 1
24. Muraj, Lada (2010) *Dva lica kućnog kazališta u Dubrovniku u 18. stoljeću*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, Vol. 1 No. 1
25. Pavlović, Cvijeta (2016) *Publika i repertoar hrvatskih kazališta 1701. – 1800. godine*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 42 No. 1
26. Polić, Branko (1962) *Jezik Tita Brezovačkoga u djelu „Matijaš Grabancijaš dijak“*. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 10 No. 2
27. *Pometova družba: komediografija od Nalješkovića i Držića do danas* (1973). Zagreb: Društvo hrvatskih humorista
28. Stulli, Vlaho (1967) *Kate Kapuralica* (Komedije XVII. i XVIII. stoljeća/ priredio Marko Fotez). Zagreb: Matica hrvatska: Zora
29. Stulli, Vlaho (1973) *Kate Kapuralica, komedija med Vratima* (pogovor Marko Fotez) Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske
30. Šetić Nevio, Trogrlić, Marko (2015) *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. Zagreb: Leykam International
31. Švagelj, Dionizije (1978) *Putovi slavonskog školskog i građanskog kazališta XVIII stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 5 No. 1
32. Švob, Držislav (1933) *Odnos „Matijaša Grabancijaša Dijaka“ Tita Brezovačkog prema Goetheovu „Faustu“*. Narodna starina, Vol. 12 No. 30

33. Tatarin, Milovan (2018) *Prikaza iliti komedija (Na korist i zabavu Slavonaca: rasprave i prilozi slavonskoj književnoj kulturi 18. i početka 19. stoljeća)*. Zagreb: Matica hrvatska
34. *U potrazi za mirom i blagostanjem* (Biblioteka Povijest Hrvata; sv. 5) (2013) Zagreb: Matica hrvatska
35. Vodnik, Branko (1907) *Slavonska književnost u XVIII. vijeku: studija*. Zagreb: M. Breyer

SAŽETAK

Ključne riječi: dramska književnost osamnaestoga stoljeća, komedija osamnaestoga stoljeća, hrvatsko kazalište osamnaestoga stoljeća, prosvjetiteljstvo, Tituš Brezovački, „Matijaš grabancijaš dijak“, Vlaho Stulli, „Kate Kapuralica“, slavonska svjetovna drama osamnaestoga stoljeća, „Prikazanje iliti komedija“

Uvjeti i okolnosti za povoljan književni rad i stvaranje nisu bili jednaki na prostoru hrvatskih zemalja krajem osamnaestoga stoljeća čime je broj nastalih dramskih djela neproporcionalan na prostoru sjeverne Hrvatske, Slavonije i Dubrovačke Republike.

Komparativnom analizom dramskih djela *Matijaš grabancijaš dijak*, *Kate Kapuralica* i *Prikazanje iliti komedija*, pokušavaju se utvrditi dodirne točke u pristupu komediografiji među odjelitim hrvatskim prostorima koncem osamnaestoga stoljeća. Dramski tekstovi predstavljaju posljednje pokušaje hrvatskih komediografa da napišu nešto na narodnom jeziku, što je završilo neslavno i bez sljedbenika, no isto tako, dramski tekstovi svjedoče o bogatoj hrvatskoj kulturnoj tradiciji.

Analizom je utvrđena sličnost u prosvjetiteljskoj naravi dramskih djela, autora koji pokušavaju ukazati na mane i nedostatke socijalne sredine kojoj pripadaju što koči društveni napredak. Realističnim prikazima i elementima svakodnevice pokušavaju utjecati na društveni boljitak i ukazati na korisnost znanja.

Najveća vrijednost dramskih tekstova proizlazi iz njihove dokumentarnosti, vjerodostojnosti i jezika. Time dobivamo uvid o društvenim, ekonomskim i socijalnim prilikama osamnaestostoljetnog društva i mentaliteta.

Značajna je prosvjetiteljska intencija dramskih tekstova da riječju i primjerom utječu na čitatelje ili publiku. Međutim, autori stvaraju na prijelazu stoljeća kada se u zraku osjećao miris novog doba što je utjecalo na slabu recepciju među publikom. Osim toga, u gradu su često nastupale putujuće kazališne profesionalne dužine s dramskim tekstovima zabavljačkog karaktera, pa su dramski tekstovi na narodnom jeziku pali u zaborav.

Danas je važna njihova kulturno-povijesna vrijednost i pokušaj autora da promijene mentalni svijet tadašnjeg društva.

Comparative analysis of three Croatian comedies at the turn of the 18th century and 19th century

keywords: 18th century dramatic literature, 18th century comedy, 18th century Croatian theater, age of Enlightenment, Tituš Brezovački, "Matijaš grabancijaš dijak", Vlaho Stulli, "Kate Kapuralica", Slavonian drama of the 18th century, "Prikazanje iliti komedija"